

[Sayı/Issue: 26, Ağustos/August 2025]

SEYYİDÎ'NİN MANZUM AVÂMİL TERCÜMESİ

(*Seyyidî's Poetic Translation of Avâmil*)

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 18 Temmuz 2025

Kabul Tarihi / Date Accepted: 11 Ağustos 2025

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Ağustos 2025

DOI Numarası / DOI Number: 10.51592/kulliyat.1745975

Prof. Dr. Mehmet ÖZDEMİR

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri

Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

<https://orcid.org/0000-0003-0544-9280>

mehmet.ozdemir@bilecik.edu.tr

Öğr. Gör. Şule KANDEMİR

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,

Doktora Öğrencisi

<https://orcid.org/0000-0003-2149-9026>

sulekandemir27@gmail.com

Makale Bilgisi

Değerlendirme: Bu çalışma çift taraflı kör hakemlik sistemi uygulanarak değerlendirilmiştir.

Etik Beyan: Çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Etik Kurul Belgesi: Makale için "Etik Kurul Belgesi" gerekmektedir / gerekmemektedir.

Benzerlik Taraması: "Benzerlik Raporu" Turnitin.com / iThenticate / İntihal.Net sistemi üzerinden alınarak tarama yapılmıştır.

Telif Hakkı: Çalışmanın hazırlanma sürecinde yazar/yazarlar tarafından "Telif Hakkı Formu" imzalanarak sunulmuştur. Yazar/yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler.

Atıf Bilgisi:

Özdemir, M. ve Kandemir, Ş. (2025). Seyyidî'nin Manzum Avâmil Tercümesi. *Külliyyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 27(Ağustos, ss. 131-170, <https://doi.org/10.51592/kulliyat.1745975>

Sorumlu Yazar:

Şule KANDEMİR, sulekandemir27@gmail.com

Özet

Çeşitli sahalarda eser veren büyük Türk âlimi Birgivî Mehmed Efendi (öl. 981/1573)'nin nahiv ilmine dair Arapça olarak kaleme alınan *el-Avâmilü'l-cedîd* adlı eseri, Osmanlı medrese geleneğinde Arapça gramer öğretiminin en temel metinlerinden biri olarak asırlarca okutulmuş hem nahiv ilminin özlü bir özeti hem de dil öğretiminde vazgeçilmez bir kaynak olmuştur. Eser, özellikle anlaşılır üslubu ve sistematik yapısıyla şerh, haşîye ve tercüme faaliyetlerine konu olmuş, ezber kolaylığı sağlamak amacıyla manzum formlara da aktarılmıştır.

Bu çalışma, XVII. yüzyıl Osmanlı âlimlerinden Seyyidî mahlasıyla eserler veren Seyyid Abdullah Efendi'nin, Birgivî Mehmed Efendi'nin *el-Avâmilü'l-cedîd*'ine yaptığı manzum tercüme ele almaktadır. Çalışmada öncelikle *el-Avâmil* literatürü ve manzum tercüme geleneği hakkında bilgi verilmiş, ardından Seyyid Abdullah Efendi'nin hayatı, ilmî kişiliği ve eserleri değerlendirilmiştir. Makalenin esas kısmında, Seyyidî'nin *Manzum Avâmil Tercümesi*'nin yazma nüshaları tanıtılmış, şekil ve içerik özellikleri incelenmiştir. Tercümede didaktik kaygının ön planda olduğu, üslupta sadelik ve açıklığın gözetildiği, vezin ve kafiyede ise dikkatli bir kullanım sergilendiği tespit edilmiştir. Ayrıca, eserin nahiv öğretiminde pedagojik katkısı ve Osmanlı eğitim geleneği içindeki yeri vurgulanmıştır. Bu yönüyle Seyyidî'nin tercümesi hem dil öğretiminde hem de klasik Türk edebiyatında şiirin işlevsel kullanımını yansıtan önemli bir örnek niteliği taşımaktadır. Çalışmanın sonunda, söz konusu manzumenin tespit edilen dokuz nüshadan hareketle karşılaştırmalı metni neşre hazırlanmış ve literatüre kazandırılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Seyyidî, Birgivî, *el-Avâmil*, manzum tercüme, nahiv ilmi

Abstract

The great Turkish scholar Birgivî Mehmed Efendi (d. 981/1573), titled *el-Avâmilü'l-cedîd*, written in Arabic on the subject of grammar, has been taught for centuries as one of the most fundamental texts in Arabic grammar instruction in the Ottoman madrasa tradition. It serves both as a concise summary of grammar and an indispensable resource for language instruction. The work, particularly notable for its clear style and systematic structure, has been the subject of commentaries, marginal notes, and translations, and has also been adapted into poetic forms to facilitate memorization.

This study examines the poetic translation of Birgivî Mehmed Efendi's *el-Avâmilü'l-cedîd* by Seyyid Abdullah Efendi, one of the Ottoman scholars of the 17th century who wrote under the pen name Seyyidî. The study first provides information about the *el-Avâmil* literature and the tradition of poetic translation, followed by an evaluation of Seyyid Abdullah Efendi's life, scholarly personality, and works. In the main part of the article, the manuscript copies of Seyyidî's *Manzum Avâmil Tercümesi* are introduced, and their formal and content characteristics are examined. It is determined that didactic concerns are at the forefront of the translation, simplicity and clarity are observed in the style, and careful use is made of meter and rhyme. In addition, the pedagogical contribution of the work to the teaching of grammar and its place in the Ottoman educational tradition are emphasized. In this respect, Seyyidî's translation is an important example of the functional use of poetry in both language teaching and classical Turkish literature. At the end of the study, a comparative text was prepared for publication based on the nine manuscripts of the poem in question and added to the literature.

Keywords: Seyyidî, Birgivî, *el-Avâmil*, poetic translation, grammar science

GİRİŞ

Âmil, Arapçada isim ve fiillerin başına gelerek son harflerinin harekesini değiştiren veya harfi düşüren (i'rabını etkileyen) edatlara (hurûf-ı ma'ânî) verilen addır. Bu edat türlerine göre kelimenin sonundaki hareke; üstün (-a, -e), esre (-i, -î), ötre (-u, -ü) ya da sükûn şeklinde okunur. Âmil kelimesinin çoğulu ise avâmil olup Arapçada kelime sonlarının okunuşu ile ilgili konuları ihtiva eden gramer bölümünün adıdır. "Yüz âmil" manasındaki "el-Avâmilü'l-mie" ifadesi, zamanla nahiv konularını âmil-mâmûl ilişkisinde tasnif ederek kısa ve öz inceleyen eser türünü tanımlamak amacıyla "el-Avâmil" biçiminde kısaltılarak kullanılmaya başlanmıştır.

Âmil-mâmul ilişkisi, nahiv ilminin temelini oluşturur ve Emevîler döneminden itibaren bu konuda çeşitli küçük hacimli eserler kaleme alınmıştır. Nahiv muhtasarları serisinin ilk örneği olarak ise Halîl b. Ahmed (öl. 170/786) tarafından yazıldığı kabul edilen *el-Avâmil* gösterilir. Benzeri çalışmalar arasında Kisâî'nin *Râiyye* adlı manzum risalesi ve Ebû Ali el-Fârisî'nin *el-Avâmil(ü'l-mie)* ya da *Muhtasaru Avâmili'l-i'rab* adlı eseri ilk örneklerden sayılmaktadır. Sonrasında ise Abdülkahir el-Cürcânî (öl.1078-79)'nin oldukça ünlü *el-Avâmilü'l-mie*'si gelmektedir. Bu geleneğe Ali el-Kayrevânî, Feyz-i Kâşânî, Sirâceddin Muhammed b. Yûsuf el-Herevî ve Muhsin el-Kazvînî gibi âlimlerin de *el-Avâmil* adlı eserleriyle katkıda bulundukları görülür. Bu çalışmaların ardından, özellikle Anadolu coğrafyasında geniş bir tanınırlığa ulaşan eserlerden biri de 1573 yılında vefat eden Balıkesirli İmam Birgivî'nin kaleme aldığı *Avâmil* adlı eserdir. Osmanlı medreselerinde asırlar boyunca okutulan Birgivî'nin *el-Avâmil*'i ile Cürcânî'nin *el-Avâmilü'l-mie*'si bu türün en çok rağbet gören iki eseri olmuştur. Cürcânî'nin eserine *el-Avâmilü'l-atîk* (eski), Birgivî'nin eserine ise *el-Avâmilü'l-cedîd* (yeni) denilmiştir. Bu iki eser, âmillerin sayısı ve ele alınış yöntemleri açısından önemli farklılıklar arz eder (Durmuş 1991: 106,107).

Bu iki eser, Cürcânî'nin *el-Avâmil*'i ve Birgivî'nin *el-Avâmil*'i, Türk, Hintli ve İranlı pek çok dil bilgini tarafından şerh, haşiye ve talik türünde çalışmalarla ele alınmıştır. Bunun yanı sıra bu metinlerin kolay ezberlenebilmesi için manzum versiyonları kaleme alınmış, i'rabları üzerinde durulmuş ve Türkçe ile Farsçaya tercüme edilmiştir. Cürcânî'nin *el-Avâmil*'inin Süleymaniye Kütüphanesi'nde 125 yazma nüshasının bulunması, bu eserin Türkiye'de taşıdığı değeri ortaya koymaktadır. Ayrıca bu eserin, İstanbul, Hindistan, Mısır, Mekke ve İran'da pek çok baskısı yapılmıştır. Benzeri şekilde Birgivî'nin *el-Avâmil*'i de İstanbul başta olmak üzere Kahire, Bulak, Dımaşk ve Hindistan'da birçok kez basılmış, bununla birlikte bazı Osmanlı âlimleri tarafından Türkçeye çevrilerek yayımlanmıştır. Bu tercümelerin pek çoğu da matbu hale getirilmiştir (Durmuş 1991: 107).

Avâmil Tercümeleri Üzerine Yapılan Çalışmalar

Kitaplar

Adıgüzel, Mikail (2001). Avamil Mefhumu ve İrabı, Yasın Yayınevi. İstanbul.

Eser Birgivî'nin kitabının tercümesi ve bazı açıklamalar eklenerek hazırlanmış hâlidir. Eserin giriş kısmında kitabın ismi hakkında mevzular başlığı vardır. Kitap ardından nahiv ilminin tarifi, mevzuu ve gayesi başlığı ile devam eder. Sonrasında besmele-i şerifin manası ve i'rabı başlığı ve hamd ve salat cümleleri hakkında başlıklardan oluşmaktadır. Ardından âmil, mamul ve îrabın tercümesi verilmiştir. Kitap 399 sayfadan oluşmaktadır.

Yanık, Nevzat H. & Çögenli, M. Sadi (1997). Avamil ve Tercümesi, Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları. Erzurum.

Kitapta önsözün ardından İmam Birgivî ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Sonrasında Birgivî'nin *el-Avâmil*'i âmil, mamûl ve i'rab şeklinde üç bölüme ayrılıp tercüme edilmiştir. Tercüme önce cümle cümle Arapçası verilip altına Türkçesi yazılarak yapılmıştır. Kitabın arkasında ise orijinal metin verilmiştir. Kitap 71 sayfadan oluşmaktadır.

Aydın, Zeycan (2012). *Avâmil Tercümesi*. Ahıska Yayınevi.

Kitap 160 sayfadan oluşmaktadır. Eser hakkında bilgi bulunamadı.

Yaşar, İsmail (2024). *Avâmil Tercümesi ve Şerhi*. Kitap Kalbi Yayıncılık.

Bu eser, İmam Birgivî'nin *el-Avâmil* adlı metninin Türkçe tercüme ve şerhidir. Ders kitabı formatında hazırlanmış olup, sol sayfada orijinal Arapça metin, sağ sayfada ise çeviri ve açıklamalar yer alır. Nahiv ilmine yeni adım atanların zorlanmaması için akıcı ve anlaşılır bir dil kullanılmış, konuları pekiştirmek amacıyla yoğun biçimde şemalar ve ayet örnekleri eklenmiştir. Ayrıca her üç-dört sayfada bir doldurmalı alıştırmalar; âmil, mamûl ve i'rab kısımlarının sonunda ise çoktan seçmeli sorular bulunur. Kitap 224 sayfadan oluşmaktadır.

Akbal, Rahime (1996). *Avâmil'in İzahı*. Enes Kitabevi, İstanbul.

Kitap üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölüm izahlı kırık manadan ibarettir. İkinci bölüm avâmilin mefhumundan ibarettir. Üçüncü bölümde Arapça öğrenmek isteyen öğrencilerin anlayacağı şekilde tahlil örnekleri verilmiştir. Dördüncü bölümde ise âmil, mamûl ve i'rabın ibarelerinin terkihi yapılmıştır. Kitap 456 sayfadan oluşmaktadır.

Alak, Musa (2002). *Avamil Risalesi-Avamil ve Tercümesi*. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Eser hakkında bilgi bulunamadı.

İbrahim Cudi Efendi, Hüseyin Hıfzı (ty.). *Sualli-Cevaplı Tahlilli Avamil Tercemesi*. Hanifiyye Kitabevi.

78 sayfadan oluşan bu eser, Trabzon Mekteb-i Sultanisi Arapça eğitimci İbrahim Cudî Bey'in *Rehberi Avâmil*'i ile Necmi Terakki Mektebi Müdürü ve Arapça eğitimci Hüseyin Hıfzı Efendi'nin *Su'âlî-Cevaplı Avâmil Tercemesi* adlı yapıtları esas alınarak yazılmıştır. İki eserin ifade ve üslubu büyük ölçüde korunmuş olup yalnızca ara sıra parantez içinde izahlar eklenmiştir.

Arslan Mehmet Ali (2015). *Avamilü'l-Cürcani, İmam Abdulkahir Cürcani, Avamilü'l Birgivi, İmam Birgivi (Arapça-Türkçe) Tercüme ve Dipnotlar*. Seyda Yayınları.

250 sayfadan oluşan eser, İmam Abdulkadir Cürcânî'nin ve İmam Birgivî'nin kaleme almış olduğu eserlerin Türkçeye birebir aktarımıdır.

Seven, Zehra (ty.). *Avamil Tercümesi Açıklamalı Nahiv Kitabı*. Kitap Kalbi Yayıncılık. İstanbul.

405 sayfadan oluşan kitap Arapçayı öğrenmek ve bu alanda eğitime devam etmek isteyenlere yardımcı olmak ve Arapçayı daha kolay anlayabilmeleri için Birgivi'nin *el-Avâmil* adlı eserinin ana içeriğinden sapılmadan, konular şema ve çizimlerle görsel olarak desteklenerek hazırlanmıştır.

Erkan, Arif (ty.). *Açıklamalı Avâmil ve İzhar. Sağlam Yayınevi. İstanbul.*

Eser 328 sayfadan meydana gelmektedir. Arapça metni kolayca anlamak ve güçlüğü ortadan kaldırmak için Arapça metin yeni baştan zamanın anlayışına göre düzenlenmiş, satır başları yapılmıştır. Bazı kaidelerin başına rakam koyularak madde madde yazılmış örnekler ve bazı kelimeler tırnak içine alınmıştır. Metnin tamamı harekelenmiştir. Nokta, virgül, ünlem ve soru işareti gibi imlâ kaideleri kullanılmıştır.

Şahin Seyyid Ahmet (1963). *İzahlı Avâmil Tercümesi (Arapça Metni ile Birlikte), Sesimiz Neşriyat. Ankara.*

87 sayfadan oluşmaktadır. Eser hakkında bilgi bulunamadı.

Çiftçi Muhammed H. (2023). *Avâmil, İmam Birgivi. Ensar Neşriyat.*

120 sayfadan meydana gelen kitap, benzer çevirilerden ayrılarak okura ek faydalar sunar. Öncelikle Arapça metin her zaman çevirisiyle birlikte verilmiş ve metinde geçen kilit kelimeler hem i'rab hem de anlam açısından ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Ayrıca müellifin genellikle tek bir örnekle yetindiği bölümlerde, o örnekler Kur'an ve hadislerle çeşitlendirilerek zenginleştirilmiştir. Örneğin, harf edatlarının yalnızca bir anlamıyla sınırlı kalınan yerlere, bu eserde hem gerçek hem mecazî kullanımlarına dair ek örnekler eklenmiştir.

Omay, Muhammed (1994). *Yeni ve İlaveli Avâmil Tercümesi. Kendi Yayını. İstanbul.*

64 sayfadan oluşmaktadır. Eser hakkında bilgi bulunamadı.

Makaleler

Arslan, Mehmet (2002). *Klasik Türk Edebiyatı manzum didaktik eserlerinden bir örnek: manzum Avâmil. Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri. Sayı: 2, ss.5-39.*

Mehmet Arslan'ın bu makalesi, Klasik Türk Edebiyatı'nda yer alan manzum dinî ve didaktik eserleri genel hatlarıyla ele almakta, bu tür eserlerin içeriklerine, yazılış amaçlarına ve neden manzum biçimde kaleme alındıklarına değinmektedir. Yazar, özellikle *el-Avâmil* adıyla bilinen eserlerin Türkçe manzum çevirileri üzerine odaklanmakta ve bu çevirilerin biçimsel ve içeriksel özelliklerini incelemektedir.

Makalenin temel amacı, manzum çeviri eserlerin özelliklerini, yazım süreçlerini ve edebi bağlamdaki yerlerini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda, el yazması bir manzum *el-Avâmil* örneği üzerinde durularak, metin bilimsel yöntemlerle incelenmiştir. Konuya aşina olmayan okuyucular ile edebiyat

araştırmacılarının metni daha iyi anlayabilmesi adına, Arap dil bilgisi ve “avâmil” terimi hakkında temel, açıklayıcı bilgilere yer verilmiştir.

Makalenin devamında, metni verilecek olan ve *Avâmil-i Atık* olarak bilinen Cürcânî'nin eserinin içeriği özetlenmiş ve esas metni oluşturan manzum çevirinin anlaşılmasına katkı sağlanmıştır. Ayrıca yalnızca mesnevi nazım şekliyle değil, farklı biçimlerde de kaleme alınmış örneklerin bulunduğunu göstermek amacıyla Karamânî Aynî ve Şeyhülislam Esad'a ait iki kaside örneğine yer verilmiştir.

Son olarak, Amasya Bayezit Kütüphanesi'nde yer alan ve 1853 numaralı mecmuanın 13. eseri olan, toplam 266 beyitten oluşan, yazarı ve istinsah tarihi bilinmeyen bir *Manzum Avâmil Tercümesi* (Cürcânî'nin *Avâmil*'i) ele alınmıştır. Bu eser bağlamında içeriği, genel özellikleri ve edebi değeri açıklanmış, ardından da metin sunulmuştur. Ayrıca, özellikle konuya yabancı okuyucuların metinden yararlanabilmesini kolaylaştırmak amacıyla, eserin ilk 73 beytinde geçen yüz “âmil” terimi altı çizilerek vurgulanmıştır.

Koyuncu, Fatih & Babaarslan, Gıyasi (2024). *İskeçeli Mîr-i Alem-Zâde Rifat'ın Bilinmeyen Bir Eseri: Manzum Avâmil Tercümesi. Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi. Cilt: 7, Sayı: 2, ss. 845-873.*

Koyuncu ve Babaarslan tarafından kaleme alınan bu makalede Birgivî'nin *el-Avâmil*'inin manzum tercümesi verilmiştir. Makalenin giriş kısmında öncelikle *el-Avâmil*'e dair genel açıklamalarda bulunulmuştur. Ardından eserin mütercimi olan İskeçeli Mîr-i Alem-zâde Rifat hakkında bilgi verilip eserinin muhtevası üzerinde durulmuştur. Sonrasında da tercümenin metni verilmiştir.

Babaarslan, Gıyasi (2022). *Bir Mahbûba Sevb-i Cedîd Giydirmek: Erzurumlu Rahmî'nin Manzum Avâmil Tercümesi. Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi. Cilt: 29 Sayı: 29, ss. 310-330.*

Babaarslan'ın kaleme aldığı bu makalenin giriş bölümünde *el-Avâmil*'e dair açıklayıcı bilgiler aktarıldıktan sonra Abdülkahir Cürcânî'nin *el-Avâmil*'inin Erzurumlu Rahmî tarafından yapılan Türkçe manzum çevirisi ele alınmıştır. Ardından Rahmî'nin yazmış olduğu şerh hakkında bazı değerlendirmeler yapılmış, şerhin başında bulunan bilgilerden hareketle şair hakkında bir takım yeni bilgiler verilmiştir. Manzum çevirinin hangi amaçla yazıldığı, kimin için hazırlandığı ve ne zaman tamamlanıp ne zaman istinsah edildiği gibi konular ele alınmış, ardından tercümenin içeriği detaylı şekilde analiz edilmiştir. Son bölümde ise eserin transkripsiyonlu metni verilmiştir.

Söylemez, İdris (2021) *Larendeli Şânî'nin Manzum Avâmil Adlı Eseri, Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 7, Sayı 2, ss.333-376.*

Söylemez'in kaleme aldığı bu makalenin giriş kısmında İslamiyet'in Arap diline ve gramer çalışmalarına etkisi, Arapçanın dilbilgisel sisteminin nasıl geliştiği ve bu bağlamda Larendeli Şânî'nin

“*Hazâ Manzûme-i Avâmil*” adlı eserinin hem içeriği hem de klasik Arap gramer literatüründeki yeri ele alınmıştır. Ardından Lârendeli Şânî’nin hayatı, ilmî şahsiyeti ve eserlerine dair bilgiler verilip *Manzûme-i Avâmil* eserinin tanıtımı yapılmıştır. Bu bağlamda eserin adı, telif sebebi, yazılış tarihi bilgilerinden sonra eserin biçimi ve muhtevasının incelenmesi yapılmıştır. Bundan sonra Şânî’nin eserinde takip ettiği metod konusunda bilgilendirmeler yapıp ardından da yazma nüshanın tavsifi yapılmıştır. En sonunda da eserin çeviri yazımı ortaya konulmuştur.

Yılmaz, Oğuz (2025). *el-Avâmilü Cürcânî’nin Manzum Türkçe Tercümeleri. İstem, Sayı 45, ss. 587-620.*

Oğuz Yılmaz’ın “*el-Avâmilü Cürcânî’nin Manzum Türkçe Tercümeleri*” başlıklı çalışması, Osmanlı medrese geleneğinde önemli bir yere sahip olan Arap dili grameri metinlerinden *el-Avâmilü’l-Mie*’nin manzum Türkçe tercümelerini ele almaktadır. Yazar, giriş bölümünde dinî-talimî eserlerin ezber kolaylığı ve pedagojik fayda amacıyla nazma aktarıldığını, bu geleneğin arka planını ve bu tür çalışmaların Osmanlı eğitim hayatındaki işlevini ortaya koymaktadır.

Makalenin ana gövdesinde, tespit edilen 15 manzum tercüme şekil, içerik ve yöntem bakımından incelenmektedir. Mesnevi, gazel ve kaside gibi farklı nazım şekillerinin kullanımı, aruz ölçüsündeki çeşitlilik, başlıklandırma sistemleri, dil ve üslup özellikleri ayrıntılı biçimde ortaya konulmaktadır. Yazar ayrıca tercüme yöntemlerini sadık (lafzî), serbest, ihtisar (eksiltme), genişletme ve yalnızca âmilleri sıralamaya dayalı ta‘dâd olarak sınıflandırmaktadır.

Çalışmada dil malzemesine dair tespitler de yer almakta; Arapça ve Farsça kelime oranı, nahiv terimlerinin Türkçeye aktarımı, kaynak metinde bulunmayan ek açıklamaların işlevi gibi konular örneklerle açıklanmaktadır. Bu yönüyle makale hem nahiv öğretimi hem de tercüme geleneği açısından önemli bilgiler sunmaktadır.

Sonuç bölümünde ise manzum tercümelerin, özellikle medrese öğrencilerine hitap eden, ezber ve öğretim kolaylığı sağlayan metinler olduğu vurgulanmakta, bu tür çalışmaların Osmanlı eğitim sistemi içindeki kalıcı yerinin altı çizilmektedir.

Sempozyum Bildirileri

Ayçiçeği, Bünyamin (2022). *Tokatlı Abdüllatif Sıhhatî’nin (ö. 1692-93) Manzum ‘Avâmil Tercümesi. Tokat Sempozyumu V, Bildiriler II, Cilt: 2.*

Bu bildirinin giriş bölümünde öncelikle *Kur’an*’ın hakiki manasıyla kavramak amacıyla başlatılan Arapça dilbilgisi çalışmalarının tarihsel süreci, Halil b. Ahmed ile sistemleşen nahiv ilmini ve özellikle medrese eğitiminde önemli yere sahip el-Cürcânî ile Birgivi’nin *el-Avâmil* adlı eserlerinin klasik Arapça öğretimindeki rolü ele alınmıştır. Ardından Abdülkâhir el-Cürcânî’nin “*el-Avâmilü’l-Mie*” adlı eseri ele

alınarak dil eğitimine katkısı anlatılmıştır. Sonra da Abdülatif Sıhhatî Çelebi ve *Tercümetü'l-Avâmil* isimli kitabına dair bilgi verilmiş ardından da metin sunulmuştur.

Ansiklopedi Maddeleri ve Kitap Bölümleri

Yılmaz, Kübra & Yılmaz Oğuz (2021). “Birgivî'nin el-Avâmîl'ine Yapılan Manzûm Tercümeler” Balıkesirli Bir İslam Âlimi İmam Birgivî, Mehmet Bayyığıt vd. (Ed.), C.3, İstanbul: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kent Arşivi Yayınları. ss. 329-344.

Bu maddenin giriş bölümünde genel olarak Türk edebiyatında nazmın yaygınlığı ve önemi üzerinde durulmuştur. Özellikle eski Türk toplumlarının hayatın her alanına dair konuları şiirle ifade etme eğilimleri ve bu eğilimin İslamiyet'in kabulüyle birlikte Arap-Fars etkisiyle daha da geliştiği belirtilmiştir. Ayrıca manzum eser yazımının nedenleri (estetik zevk, kolay ezberleme, gelenek gibi) ve özellikle mensur eserlerin manzum biçime aktarılması geleneği üzerinde durularak çalışmanın temel çerçevesi oluşturulmuştur. Bu çerçeve, dinî-talimî eserlerin manzum tercümelerinin inceleneceği sonraki bölümlere giriş sağlamıştır. Ardından Osmanlı döneminde dil eğitimi ve öğretimi bağlamında önemli bir yer tutan Birgivî'nin *el-Avâmil* adlı Arapça nahiv eserine yapılmış olan manzum Türkçe tercümeler incelenmiştir. Çalışmada, yazma nüshaları üzerinden beş ayrı tercüme tanıtılmış; mütercimlerin tercüme yöntemleri, eserlerin içerik özellikleri ve Osmanlı medrese eğitimindeki kullanım alanları değerlendirilmiştir. Çalışma, manzum tercüme geleneğinin dinî-talimî eserler üzerindeki etkisini ortaya koyarak Osmanlı eğitim sisteminde şiirin öğretici rolünü de vurgulamaktadır.

Erkal, Abdulkadir (2021). *Avâmil-i Atîka, Manzum Gramer Kitabı, (Rahmî, Abdurrahim Efendi). Türk edebiyatı Eserler sözlüğü.*

Bu maddede Abdürrahîm Rahmî'nin, Abdülkâhîr el-Cürcânî'nin (ö. 1078) Arap dili gramerine dair *el-Avâmilü'l-Mie* adlı eserini manzum olarak tercüme ve şerh ettiği *Avâmil-i Atîka* adlı çalışması tanıtılmaktadır. Maddede öncelikle Arapça gramer öğretiminde kullanılan “âmil” kavramının anlamı ve önemi üzerinde durulmuş, Cürcânî'nin eserinin klasik medrese eğitimindeki yaygınlığı ve farklı coğrafyalardaki tesiri anlatılmıştır. Ardından Rahmî'nin eserinin yapısı, içeriği, tercüme yöntemi ve eserin dil eğitimine katkıları açıklanmıştır. Son olarak Rahmî'nin eserinden örnek beyitler sunulmuş ve eserin nüsha bilgileri verilmiştir.

Koyuncu, Fatih (2022). *Türkçe Avâmil Tuhfesi (Mehmed Hayri Bey), Gramer Kitabı, Mehmed Hayri Bey, Rusçuklu, Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü.*

Bu maddede, Rusçuklu Mehmed Hayri Bey'in, Birgivî'nin Arapça nahiv alanındaki klasik eseri *el-Avâmil*'e yazdığı Türkçe mensur tercüme olan *Türkçe Avâmil Tuhfesi* adlı çalışması hakkında bilgi verilmiştir. Öncelikle müellifin eseri kaleme alma amacı ve yöntemi aktarılmış, tercüme sırasında nahiv

ilmine dair bazı tanım ve kuralların metne ilave edildiği belirtilmiştir. Ardından eserin üç bâba ayrıldığı, bunlarda sırasıyla âmilin, mamûlün ve i'rabın ahvâlinin ele alındığı ifade edilmiştir. Ayrıca eserin 1300/1882-83 yılında Mahmud Bey Matbaasında basıldığı bilgisi verilmiştir. Son olarak eserden örnek bir alıntı sunulmuştur.

Alagöz Hocaoglu, Kadriye (2022). *Manzum Şerh-i Avâmil (Celâl/Celâli) Belagat Kitapları Celâl/ Celâli, Manastırlı, Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü.*

Manzum Şerh-i Avâmil başlıklı olsa da tanıtılan bu eser bir şerh değil Avâmil tercümesidir.

Bu maddede, Manastırlı Celâli'nin, Abdülkâhir el-Cürcânî'nin (ö. 1078-79) Arap dili nahiv alanındaki klasik eseri *Avâmil*'e dair yazdığı Türkçe manzum tercüme hakkında bilgi verilmiştir. Öncelikle eser hakkında kaynaklarda geçen bilgiler aktarılmış, özellikle eserin dönemin âlimleri nezdindeki itibarı vurgulanmıştır. Ardından Celâli'nin eserinin 175 beyitten oluştuğu ve aruzun “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” vezniyle yazıldığı belirtilmiştir. Ayrıca çalışmanın içeriğinin mukaddime ve sebeb-i telif kısımlarından sonra 15 başlık altında düzenlendiği ifade edilmiş, eserin günümüze ulaşan iki nüshasının karşılaştırmalı metin hâlinde yayımlandığı bilgisine yer verilmiştir. Son olarak eserden örnek beyitler sunulmuştur.

Bardakçı, Ramazan (2022). *Manzûme-i Mefhûme-i Avâmil (Kâzım Paşa) Manzum Gramer Kitabı Kâzım Paşa, Mûsâ Kâzım, Koniçeli, Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü.*

Bu maddede, Koniçeli Mûsâ Kâzım Paşa'nın, Birgivî Mehmed Efendi'nin Arapça nahiv sahasındaki temel metinlerinden *el-Avâmilü'l-Cedîd*'e yazdığı manzum tercüme olan *Manzûme-i Mefhûme-i Avâmil* adlı mesnevisi tanıtılmıştır. Müellifin, eseri aruzun “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” kalıbıyla ve toplam 92 beyit hâlinde kaleme aldığı, tercümenin şiir formuyla yapılmasının amacı olarak da gramer kurallarının daha kolay ezberlenmesini hedeflediği belirtilmiştir. Mesnevinin ilk beyitlerinde besmele, hamdele, salvele ve padişaha duanın yer aldığı ardından Birgivî'nin eserindeki tertibe uygun biçimde sırasıyla âmil, ma'mûl ve i'rab konularına geçildiği belirtilmiştir. Ayrıca eserin yazma nüshasının 151b-153b yaprakları arasında bulunduğu ifade edilmiştir. Bundan başka Cürcânî'nin eseri olan *el-Avâmilü'l-Atik* ile Birgivî'nin *el-Avâmilü'l-Cedîd*'i karşılaştırılmıştır. Son olarak *Manzûme-i Mefhûme-i Avâmil*'den örnek beyitler sunulmuştur.

Manzum Avâmil Tercümeleri

İslam medeniyetinin Arapçaya atfettiği epistemolojik ve kutsal değer, bu dili yalnızca bir iletişim vasıtası olmaktan çıkarak ilmî düşüncenin taşıyıcısı hâline getirmiştir. Kur'an'ın nüzulüyle beraber lafzın korunması, anlamın doğru aktarılması ve dinî ilimlerin temellendirilmesi süreçlerinde Arapçanın gramer yapısına dair çalışmalar kaçınılmaz olmuştur. Bu çabanın bir ürünü olarak gelişen nahiv ilmi,

“âmil-mamûl” ekseninde örgütlenen sistematik bir yapıyla terkipteki kelimelerin i’rabına etki eden unsurları belirlemeye yönelmiş, böylece *el-Avâmil* adı verilen eserlerle belirli bir forma kavuşmuştur.

Arapça öğretiminde hem Arap hem de Arap olmayan toplumlar nezdinde büyük kabul gören bu eserler, zamanla şerh, haşiye, talikat, tekmile gibi geleneksel metin üretim yollarıyla zenginleşmiş, öğretim kolaylığı sağlamak amacıyla da nazma çekilerek farklı kültürel sahalarda dolaşıma sokulmuştur. İşte bu manzum form, sadece ezber kolaylığı değil, aynı zamanda pedagojik bir teknik olarak da işlev kazanmış, Arap gramerinin temel taşlarını şiirin ritmik düzeniyle hafızaya yerleştirmeyi mümkün kılmıştır.

Manzum Avâmil tercümeleri, özellikle Osmanlı medrese sisteminde eğitimin hem estetik hem işlevsel boyutunu bir arada taşıyan nadide metinler arasında yer alır. XVI. yüzyıldan itibaren Larendevî İbrahim Şânî ile başlayan bu gelenek, Ferîd, Hüseyin, Rahmî Abdurrahim Efendi, İskeçeli Rifat gibi müelliflerle XIX. yüzyıla kadar süregelmiş, Cürcânî (1340-1413) ve Birgivî (1523-1573)’nin *Avâmil*’leri ekseninde şekillenen iki ana dil öğretim geleneğini manzum kalıba taşıyarak hem klasik ilim geleneğini hem de edebî mecrayı bir araya getirmiştir (Babaarslan 2022: 313).

Cürcânî’nin eserinin tercümeleri arasında Manastırlı Celal’in (öl. 1574?) *Terceme-i Avâmil-i Cürcânî*’si (Güneş, 2013: 703-718), Larendevî İbrâhîm Şânî’nin (öl. 1610) *Terceme-i Avâmil-i Cürcânî*’si (Söylemez, 2021), Erzurumlu Rahmî’ (öl.1808-1809)’nin *Manzum Avâmil Tercümesi* (Babaarslan, 2022) ve Tokatlı Abdüllatif Sıhhatî (öl. 1692-93)’nin *Manzum Avâmil Tercümesi* (Ayçiçeği, 2022) örnek verilebilir.

Birgivî’nin *el-Avâmil* adlı eserinin tercümeleri arasında ise Seyyidî’nin *Manzum Avâmil-i Cedîd*’i; Abdurrahman’ın *Mefhûm-ı Avâmil-i Atık* ve *Avâmil-i Cedid*’i, Ferîd’in *Terceme-i Manzûme-i Avâmil-i Birgivî*’si ve Kâzım Paşa’nın *Manzûme-i Mefhûme-i Avâmil*’i (Bardakçı, 2022), Hüseyin’in *Nazmu’l-Avâmil* ve İskeçeli Mîr-i Alem-zâde Rifat’ın *Manzum Avâmil Tercümesi* yer almaktadır. (Koyuncu & Babaarslan 2024: 848-849). Bu çerçevede, Arap dilbilgisi özelinde, özellikle nahiv alanına dair manzum tercümeleri bulunan eserlerin yalnızca Cürcânî ve Birgivî’ye ait *el-Avâmil* isimli metinlerle sınırlı olduğu anlaşılmaktadır.

SEYYİD ABDULLAH EFENDİ VE ESERLERİ

Seyyid Abdullah Efendi’nin Hayatı

Seyyid Abdullah Efendi, XVII. yüzyıl Osmanlı düşünce dünyasında özellikle akâid ve ahlâk alanlarındaki çalışmalarıyla temayüz eden bir Osmanlı müellifidir. Onun biyografik bilgilerine eserlerinden hareketle ulaşılabilmektedir. Buna göre Seyyidî’nin *Şifâ-i Kulûb* isimli eserinin

Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüshasında bulunan “Hazâ Fihris[t]-i Şifâ'ü'l-Kulûb Li-Seyyid Abdullâh¹” başlığına dayanarak müellifin adının Abdullah olduğu sonucuna varılabilir.

Seyyidî'nin *Şifâ-i Kulûb*'unda şu bilgiler de geçmektedir: “Yeni Han didükleri Ereğli ile Çifte Han beyinde Ulu Kışla demek ile ma'rûf mevzi maskat-ı re'simdür hattâ bin seksen bir târîhinün ibtidâ' cum'a şevvâlinde te'ehhülen mevâtınım Ereğlidür bin seksen sekizde Adana'da, seksen yedide Aksaray'da, bin toksan birde Kayseriyyede ve bilâ-ta'yîni't-târîh mükerreren Karaman'da ve Konya'da ve Niğde ve Bor ve kendi kazâmuz Şücâ'e'd-dîn'de...” [118a]

Buna göre doğum yeri olarak Niğde'nin Bor kazasına bağlı Ulukışla mevkiini işaret eden müellifin, aktarılan bilgilerden hareketle, 1670-71 yıllarında evlenmesinin ardından Ereğli'ye taşındığı, 1677 ile 1681 yılları arasında Adana, Aksaray, Kayseri gibi şehirlere gittiği anlaşılmaktadır.

Seyyidî, ilk eğitimini babasından aldığı ve altı yaşlarında Kur'an-ı Kerim'i hatmettiği yine *Şifâ-i Kulûb*'da geçen şu ifadelerden anlaşılmaktadır: “Bu hakîr-i pür-taksîr sûre-yi Fâtîha'da heceyi bırakmış idüm ve altı yaşında mushaf-ı şerîf hatm itdüm ve pederim merhûmdan bir yılda sarf tamâm itdüm. [117b].

Yine aynı eserde Seyyidî'nin dokuz kardeş olduğu da babasından bahsettiği “hulâsa beş evlâd-ı zükûr dört de evlâd-ı inâse mâlik idi” (Eke vd. 2022:28) ifadesinden anlaşılmaktadır. Buna göre Seyyidî, kendisiyle beraber beş erkek dört kız olmak üzere dokuz kardeşir.

Seyyidî, 1684 ile 1689 yılları arasında kaleme aldığı düşünülen (Özcan 2013:21) *Manzûme-i Akâid* adlı eserinde ise yaşının kırk beşe yaklaştığını şöyle ifade eder:

Kırk beşe yaklaştı sinnün n'olacaksın âkıbet
Hak rızâsın koma elden öleceksin âkıbet (Özcan 2013:16)

Bundan başka yine *Manzûme-i Akâid* adlı eserinden hareketle Seyyidî'nin 1671 yıllarında Zeynep isimli kızının dünyaya geldiği bilinmektedir. Yine aynı eserde müellif, babası ve annesinin ölümüne tarih düşürmüştür. Buna göre eserde babasının 1665'te öldüğü, annesinin ise 1682'de Girit'te öldüğü geçmektedir. (Özcan 2013:15) Seyyidî'nin ailesine duyduğu saygı ve minnet, eserlerinde duygusal ve samimi bir üslupla yansıtılmıştır.

Seyyidî'nin 1698/99 yıllarında kaleme aldığı *Manzum Hac Menâzilnâmesi*'nin muhtevâsından, şairin bu dönemde iki çocuğunun bulunduğu ve çocuklardan birinin medrese ya da benzeri bir eğitim kurumunda hocalık yaptığı anlaşılmaktadır (Donuk 2019: 129).

İki yavrim[1] kodum evde bir okur okudur
Ol biri okur ol anı gâhî gâhî kakıdur (Donuk 2019: 150)

¹ Seyyidî, *Şifâ-i Kulûb*, Süleymaniye Kütüphanesi Çelebi Abdullah Bölümü, No. 387/1.

Aynı yazmada yer alan menâsiknâmesinde geçen;

Otuz üç yıldır işim Hakk'a bu halkı hakk ile
Davet ammâ buldum az Hakka tâbi hakk ile (Donuk 2019: 129)

ifadelerinden ise müellifin yaklaşık otuz üç yılboyunca halka Allah'ı anlattığı ve bunu bir vazife edindiği ancak onun bu hak davetine itibar edenin az olduğu çıkarılmaktadır.

Bundan başka Seyyidî'nin *Nazm-ı Peygamberân* isimli eserinde yer alan;

Ey şefî'-i âsiyân sûkî-i kemter çâkerin
Yâ ilâhî kıl müyesser sûkî-i bî-çâreye (Kiraz 2020: 4)

beytindeki “esnaf, pazarcı” anlamına gelen “sûkî” ifadesi, onun hayatının belirli bir döneminde çarşı esnafı arasında yer aldığını ve pazarcılıkla meşgul olarak ticaret yaptığını düşündürmektedir.

Seyyidî, akâid, fıkıh, kelâm, ahlâk, edebiyat ve dil bilimi gibi çeşitli alanlarda eserler kaleme almıştır. Arapça ve Farsçaya da oldukça hâkim olduğu eserlerinden anlaşılmaktadır. Seyyidî'nin temel amacı sanat icra etmekten ziyade, nasihat vermek ve eğitici bir dil kullanmaktır. O, yazdığı eserleri işlediği günahlara kefarete ve ilahi affa vesile olarak görmektedir (Özcan 2013: 15-16).

Eserlerinde halkı gafletten uyandırmak, dinî ve ahlâkî sahadaki yozlaşmaya karşı bilinç kazandırmak temel gayesi olarak ön plana çıktığı görülür. Seyyidî, özellikle Kadızâdeliler olarak bilinen dinî hareketin fikir dünyasına yakın durur; tasavvuf ehline, bâtinî yorumlara ve rüya merkezli dinî anlayışlara eleştirel yaklaşımıyla dönemin tartışmalı dinî ikliminde belirgin bir duruş sergiler. Bu bağlamda, XVI. yüzyılda yaşamış olan Birgivî Mehmed Efendi'yi rehber edinmiş, eserlerinde ona sıkça atıfta bulunmuş ve onun çizgisini benimsemiştir. Ancak bu bağlılık, taklit düzeyinde bir aktarımdan ziyade, metinler üzerinde yeniden düşünerek, yorumlayarak ve kendi katkılarını da katarak özgün bir üretime dönüşmüştür (Eke vd. 2022).

Seyyid Abdullah Efendi'nin Eserleri

1. Şifâ-i Kulûb

Kütüphane kataloglarında *Esrâr-ı İsrâk* olarak adlandırılan eserin *Şifâ-i Kulûb* adlı eser olduğu tespit edilmiştir. Eser, mensur biçimde kaleme alınmış olup akâid ve ahlâk konularını içerir ve 122 bölümden oluşur. Eserde zaman zaman manzum parçalara da yer verilmiştir. Seyyidî bu eseriyle temel dinî inanç esaslarını halka aktarma amacı güder. Eserde, Birgivî Mehmed Efendi'nin *Tarîkat-i Muhammediyye* adlı eserinden çokça yararlanılmış ancak eser, birebir tercüme değilserbest biçimli, yorumlu, katkılı bir telif-tercüme karakteri taşır ve Seyyidî'nin Kadızâdeliler² çizgisindeki sert dinî tutumu yansıtır (Eke vd.

² Kadızâdeliler için bk. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kadizadeliler> Erişim Tarihi: 14.07.2025.

2022: 140-141). Ayrıca dönemin sosyal çöküşüne ve dinî bozulmalarına karşı yazılmış olan bu eser, müellifin fikrî duruşunun en önemli vesikalarından biridir.

Eser üzerine Mücahit Kaçar makale kaleme almıştır (Kaçar, 2018). Bundan başka eser üzerine Nagehan Uçan Eke ve Ermiş Dandan birlikte bir çalışma daha ortaya koymuşlardır (Eke vd. 2022).

2. Manzûme-i Akâid

İmam-ı Azam Ebû Hanîfe'nin *Fıkıh-ı Ekber* adlı eserinin manzum tercümesidir. Eserde dinî-akaidî konular şiirsel biçimde işlenmiştir. Akâid, Allah'ın sıfatları, iman esasları, kabir azabı, mizan, ahiret hayatı gibi konular manzum formda halka ulaştırılır. Seyyidî, bu eserdeki bazı beyitleri *Şifâ-i Kulûb*'a da almıştır (Özcan 2013:19-20). Eser üzerine Gülsüm Özcan Yüksek Lisans çalışması yapmıştır (Özcan, 2013). Gülsüm Özcan'ın tez çalışmasında sunduğu Seyyidî'ye ait eserler arasındaki *Manzûme-i Fıkıh-ı Keydânî*, adlı eserin *Manzûme-i Akâid*'in içinde yer aldığı tespit edilmiştir (Kaçar 2018: 80).

3. Manzûm Menâsik-i Hac

Hac ibadetinin farz, vacip, sünnet, mekruh ve yasaklarını sistemli biçimde manzum olarak işleyen bir eserdir. Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eserler Kütüphanesi'nde kayıtlıdır. 12 varaktan oluşur. Dil ve üslup açısından didaktik tarzda olup halkı bilgilendirme amaçlı yazılmıştır. *Manzûm Menâsik-i Hac*'a dair bir makale kaleme alan Seydi Kiraz, eserin tam metnini neşretmiştir (Kiraz, 2020).

4. Menâzilnâme-i Manzume

Menâzilnâme-i Manzume, Almanya Millî Kütüphanesi'nde kayıtlı olup menzillerin anlatımı etrafında sosyal ve ahlâkî eleştirilerin işlendiği manzum bir eserdir. Eser, yalnızca yolculuk duraklarını değil; dönemin âlim anlayışı, adalet mekanizması, halkın ibadet alışkanlıkları, cehalet, rüşvet, mezhep farklılıkları ve toplumsal yozlaşma gibi çok çeşitli konuları da ele alır. Ayrıca şairin kişisel yakarışları, Hz. Peygamber'e duyduğu muhabbet ve kutsal beldelere dair gözlemleri de dikkat çekicidir. Manzûme, klasik menâzilnâme geleneğini aşarak, sosyal eleştiri ve içsel tefekkürü harmanlayan özgün bir yapıya sahiptir. (Eke vd. 2022:139-140). Menâzilnâme-i Manzume'ye dair ayrıntılı bir makale yazan ve tam metnini yayımlayan Suat Donuk'un (2019) tahliline göre manzumede hem hac menzillerine dair bilgilerin yanı sıra hadislerle desteklenen dinî ve tasavvufî mesajlar hem toplumsal eleştiriler hem de bireysel yakarışlar iç içe geçmiştir (Donuk 2019: 141-142).

5. Dînî Manzumeler

Bu şiirler, Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eserler Kütüphanesi'nde 001815-I numarayla kayıtlı bulunan bir yazma eser içerisinde bulunmaktadır. Aynı mecmua içerisinde *Manzûm Menâsik-i Hac* ve *Manzum Hac Menâzilnâmesi* de yer almaktadır. Bahsi geçen dinî manzumeler, yazmanın 25b-35a varakları arasında konumlanmıştır. Eserin istinsah tarihi hicrî 1123 Safer ayı olup, müstensihinin adı Halil

olarak kayıt altına alınmıştır. Yazmanın dikkat çekici özelliklerinden biri, sayfa düzenlemesinin özenle yapılmış olmasıdır: Varaklarda altın yaldızlı mihrabiyeler yer almakta, konu başlıkları ise kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Bu şiirler, İslâm'ın temel şahsiyetlerine ve mukaddes mekânlarına duyulan saygı ve sevgiyi yansıtan metinlerdir. İçeriğinde yer alan “Nazm-ı Peygamberân”, “Nazm-ı Çehâr Yâr”, “Nazm-ı İmâm-ı Azam”, “Nazm-ı Ravza-i Mutahhara” ve “Nazm-ı Mekke-i Mükerrerme” gibi başlıklar hem şahıs merkezli övgü hem de mekân tasvirleriyle dikkat çeker. Bu manzumeler hem dinî duyguları besleyen hem de öğretici yön taşıyan didaktik şiirler olarak değerlendirilir (Eke vd. 2022:140). Eserin tam metni, İdris Söylemez tarafından bir akademik çalışmada yayımlanmıştır (Söylemez, 2020).

6. Hayretnâme

Şifâ-i Kulûb'da atıfta bulunulan, ancak yazma kaydı tespit edilemeyen bir manzume olarak bilinmektedir. Seyyidî'nin bu adla bir eser yazdığı ifade edilmekle birlikte metne henüz ulaşılamamıştır (Eke vd. 2022: 138).

7. Risâle-i Seyyidî

Kaynaklarda adına rastlanmakta ancak mevcut nüshası bulunamamıştır. İçeriği hakkında doğrudan bilgi yoktur (Eke vd. 2022: 138).

8. Eş'âr

Seyyidî'ye nispet edilen bir şiir mecmuasıdır. Ancak yapılan incelemelerde, içinde Seyyidî'ye ait izlerin bulunmadığı tespit edilmiştir (Eke vd. 2022: 138).

9. Dîvân

Yine kataloglarda adı geçmekle birlikte klasik anlamda bir divan tertibine uygun düşmeyen, muhtemelen farklı metinlerin derlendiği bir metindir. Müellife aitliği şüphelidir (Eke vd. 2022: 138).

SEYYİDÎ'NİN MANZÛM AVÂMİL TERCÜMESİ

Eserin Nüshaları

Eserin Türkiye sınırları içinde yer alan yazma eser kütüphanelerinde 9 nüshası tespit edilmiştir. Bu nüshalar aşağıda listelenerek nüsha hususiyetlerine dair bilgiler verilmiştir:

1) Süleymaniye Nuri Arlasez (S1)

Süleymaniye Kütüphanesi Nuri Arlasez 00058-003 200x125-140x80 mm ebatlarında olan ve içinde başka manzum eserlerin de yer aldığı bir mecmuanın 40b-43b yaprakları arasındadır. Seyyidî'nin Avâmîl tercümesi çift sütuna nesih hatla harekeli ve 19 satır olarak Arap harfli yazılmıştır. Eser

mihrabiyele olup başlık kısmı boş bırakılmıştır. Katalog kaydında eser adı *Nazm-ı Nahv-i Birgivî*, müellif adı ise Seyyidî şeklinde yer almaktadır.

2) Süleymaniye Fatih (S2)

Başlık: *Manzûme-i Seyyid Abdullah Efendi 'Ale'l Avâmil*

Süleymaniye Kütüphanesi Fatih 05059-003 numarada kayıtlı olan eser Cürcânî'nin Avâmil ve başkaca Arapça sarf ve nahiv konularını ihtiva eden bir 227x150-155x90 mm ebatlarındaki bir mecmuanın 13b-15b yaprakları arasındadır. *Manzûme-i Seyyid Abdullah Efendi 'Ale'l- 'Avâmil* başlığı ile kaleme alınan eser Arap harfli olup harekeli nesih hatla çift sütuna 15 satır yazılmıştır. Eser başlığı ve bölüm başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Katalog kayıtlarında eser adı *Manzûme-i Avâmil* mütercim de Abdullah olarak kayıtlıdır.

3) Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü (K1)

Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü Bölge Yazma Eserler BY0006864/13' de motifli bez kaplı, mıklepli, mukavva cilt kayıtlı bir mecmuanın 80a-82a yaprakları arasında yer alan eser talik hatla kaleme alınmıştır. İlk dokuz beyit tek sütunda sonraki beyitler çift sütunda kaleme alınmış olup bölüm başlıklarında ve âmil olan harflerin yazımında kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Besleme ile başlanan eserde başlık kullanılmamıştır. Katalog kaydında yer alan başlık ise *Medh-i Kitâb-ı Birgivî* olup mütercim mahlası Seyyidî'dir. Eserin istinsah tarihi Fî 28 Safer 1293 olup müstensihî Ömer Efendi'dir.

4) Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü (K2)

Seyyidî'nin Avâmil tercümesinin bu nüshası Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü Bölge Yazma Eserler BY00001253/2 numarada kayıtlı mecmuanın 89a-91b varakları arasındadır. Mecmua 205x115-160x80 mm ebadında, sırtı kırmızı mürekkepli, kapakları kahverengi meşin cilt gömme şemseli, şirazelidir. Arap harfli olup talik hatla 21 satır çift sütun olarak yazılmış olan eserin bölüm başlıklarında kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Beslemeyle başlayan eserin başlığı yoktur. Katalog kayıtlarında eser adı *Metn-i Kitâb-ı Birgivî*eser sahibi de Seyyidî olarak yazılmıştır.

5) Manisa İl Halk Kütüphanesi (M1)

Manisa İl Halk Kütüphanesi 5679/2'de kayıtlı mecmuanın 37b-41 yaprakları arasında talik hatla tek sütun halinde ve mısralar alt alta gelecek şekilde 25 satıra yazılan eserin başlığı *Beyân-ı Mefhûm-ı Avâmil-i Cedîd-i Manzûm*'dur. Konu başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmış ve cetveller yaldızlıdır. Sayfa kenarlarına yer yer sah kaydı düşülmüştür. Eserin adı katalog kayıtlarında *Tercemetü Mefhûmî'l- Avâmilî'l-Cedîde* şeklindedir ve müstensihî Ahmed b. Halil'dir.

6) Manisa Akhisar Zeynelzâde-1 (M2)

Manisa Kütüphanesi Akhisar Zeynelzade 5865'de kayıtlı nüsha 210x135 mm ebatlarındaki açık renkli kağıt cilti, cetveller kırmızı ve mavi bir mecmuanın 94a-95b yaprakları arasındadır. Eserin başlığı *Hâzâ Manzum Avâmil-i Cedîd* olup nesih hatla çift sütuna yazılmıştır. Eserin sütun aralarında ve konu başlıklarında kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Katalog kayıtlarında eser adı *Manzûm Avâmili'l-Cedîde* olup mütercim ise Seyyidî'dir. 1325/1906'da istinsah edilen eserin müstensihî Muhammed bin Ahmed Akhisarî'dir.

7) Manisa Akhisar Zeynelzâde-2 (M3)

Eserin bu nüshası, Manisa Kütüphanesi Akhisar Zeynelzade 5836/15'te kayıtlı 205x137-170x110 mm ebatlarında, sırtı bej rengi meşin, üstü desenli kağıt kaplı mukavva ciltlidir. Nesih hatla 27 satıra çift sütun halinde nesih hatla yazılan eserin cetvelleri ve keşideleri kırmızıdır. Başlığı *Hâzâ Manzum Avâmili-i Cedîd* olan eserin istinsah tarihi 1314/1895 olup müstensihî Mehmed b. Hasan Akhisarî'dir. Katalog kayıtlarında eser adı *Manzûm Avâmili'l-Cedîde*, mütercim de Seyyidî'dir.

8) Milli Kütüphane (MK1)

Milli Kütüphane Yazmalar 06 Mil Yz A 3324'de kayıtlı olan nüsha, Seyyidî'nin manzum birkaç küçük hacimli eseri, iman akidedeleri ile ilgili bir manzumesi ve Nazm-ı Keydanî'nin de yer aldığı 210x140 mm ebatlarındaki mecmuanın 1b-3b yaprakları arasındadır. Nesih hatla 21 satır ve çift sütuna yazılan eserin konu başlıkları ve cetvellerinde kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Yazmada başlığı bulunmayan eserin katalog kayıtlarındaki başlığı Şerh-i Nahv-i Birgîvî olup mütercimi Seyyidî'dir.

9) Milli Kütüphane (MK2)

Milli Kütüphane Yazmalar 06 Mil Yz A 8205/3'te kayıtlı nüsha 200x140-125x80 mm ebatlarında, tamir görmüş, sırtı açık, kapakları koyu kahve rengi meşin şemseli yıpranmış bir ciltte mecmuanın 32a-33ba yaprakları arasındadır. Nesih hatla çift sütuna 19 satır yazılan eserin başlığı yoktur. Besmeleyle başlayan eserde bölüm başlıkları ve cetvellerde kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Mecmuada nahiv risalesinin, iman ve islâm risalesi de yine manzum olarak Türkçeye çevrilmiştir. Mecmuanın yaprağının -muhtemel ki- kopması sebebiyle i'rab bahsi bu nüshada yoktur. Eserin 44. beyiti olan;

44 Pes dahı teb'an olan ma'müldür gel aşla kat
 'Atf u te'kîd-i bedel 'atf-ı beyân ile sıfat

beytinden sonraki kısım yazmada yoktur. Yazmada eser adına yer verilmemiştir. Katalog kayıtlarında ise eserin adı *Manzûme-i Terceme-i Nahv-i Birgîvî* mütercim ise Seyyidî'dir.

Seyyidî'nin *el-Avâmil* Tercümesinin Muhtevası

Klasik Arapça öğretimi için yazılan kitaplarda sarf (kelime bilgisi) ve nahiv (cümle bilgisi) olarak ikiye ayrılan dilbilgisi konularının nahiv kısmının konusu olan âmiller "lafzi" ve "manevi" olmak üzere ikiye

ayrılır. Lafzi âmilleri ise semai ve kıyasî âmilleri olarak yine iki gruba ayrılır. Bu iki gruptan ilki olan semai âmilleri 13 çeşit ve 91 adet iken kıyasî âmilleri ise 7 adettir. Manevî âmilleri ise 2 tanedir. Böylece âmillerin toplamı yüz olur. (Yanık vd. 2000: 19). Çalışmamıza konu olan Avâmil tercümesinde Seyyidî yukarıda zikredilen bu yüz âmili manzum bir şekilde izah etmektedir.

Seyyidî, tercümeyle besmele ile başlar ve hamdeleden sonra yazılan 5 beyitte eserini tercüme ettiği *el-Avâmil* müellifi Birgivî'yi meth eder. Uzun zamandır onun eserini okumaya ve anlamaya heves ettiğini, Birgivî'nin ilim konusunda kusursuz olduğunu ifade etmektedir. Müellife dua da eden Seyyidî onun cennet nimetlerine kavuşmasını diler. Mütercim, sonraki beyitlerde Birgivî'ye yapılan methin yeterli olduğunu ve artık onun sözlerinden ibret almak gerektiğini, Birgivî'nin kâmil bir i'rab bilgisine sahip olmak isteyen herkesin nahiv ilminde “yüz”ü bilmesi gerektiği noktasındaki sözünün doğruluğunu tasdik eder. Seyyidî 7. beyitten itibaren Birgivî'nin *el-Avâmil*'ini tercümeyle başlar ve eserin tercümesinde özet olarak şu şekilde bir anlatıma başvurur:

Eksiksiz bir i'rab (*Avâmil*) bilgisi için “yüz”ü bilmek gerekir. Bu yüz sayısının altmışı âmil, otuzu ma'mûl, onu i'râb'tır:

Altmışı ‘âmil olupdur oldı **ma'mûl** otuzı
Onı **i'râb** u ‘ameldür bildüñ icmâlâ yüzü

Âmil üç bölük olup lafzî, kıyâsî ve ma'nevî olarak çeşitlenir. Lafzî âmilleri kırk dokuz, kıyâsîleri ise dokuzdur. İksi de ma'nevîdir:

Cümle ‘âmil üç bölük **lafzî kıyâsî ma'nevî**
Lafzınıñ hazzı lisândur olmaz anda ma'nevî

Kırk toktuzdur lafzîsı toktuz kıyâsî duy sözüm
İki dahı ma'nevî gam çekme icmâldür gözüm

İlk olarak “en-nev'ü'l-Evvel” başlığı altında bir ismi cer eden âmil yirmi harf-i cer yazılmıştır. Bunlar: vâv (و), bā (ب), tā (ت), kâf (ك), lām (ل), rubbe (رب), münzü (منذ), müz (مذ), fî (فى), ilâ (الى), hattâ (حتى), ‘alâ (على), hâşâ (حاشا), ‘adâ (عدا), min (من), ‘an (عن), halâ (خال). Key (كي), levlâ (لوال) ve le'alle (لعل) ihtilâflıdır:

12 *Vā u bā u t̄ā u k̄āf u lām u rubbe münz̄ u mūz̄*
Fī ilā hattā ‘alā hāşā ‘adā min ‘an hālā

13 *İhtilâfiden durur keyme dahı levlā le‘al*
Mā-i istifhām zāmīr şart hem luğat kavm-i ‘uqayl

“en-Nev‘u’s-Sānī” başlığında ise ismi nasb edip haberi ref eden sekiz âmil inne (إن), enne (أن), ke’enne ((كن), leyte (ليت), lākin (لكن), le’alle (لعل) zikredilmektedir.

15 *İnne enne ile ke’enne leyte lākin le‘al*

Dağı *illâ* ile *lâdur* ‘ilmi gel ehlinden al

“en-Nev‘ü’s-Sâlis” ibaresi altında ismi nasb ve haberini ref’ eden âmilller bâ (با) ve lâ (لا) zikredilir ve bunların amelde leyse (ليسه)’ye benzediği belirtilir:

- 16 Nev‘-i sâlis *mā* vü *lâdur* naşb iderler bil haber
Dağı ismin ref’ ider hem *leyseye* beñzer bular

“en-Nev‘u’r-Râbi” başlığında fi‘l-i muzâri nasb eden dört âmil key (كى), en (ان), len (لن) izen (اذن) sıralanır.

- 17 Naşb iden fi‘l-i muzâri‘ harflerini dört sayar
Bilmeyene diyüvir lutf eyle gâfletden uyar
- 18 Birisi *key* biri *endür* biri *len* biri *izen*
Hasbeten anuñ mişâlin hoşca düzmişdür düzen

“en-Nev‘u’l-Hâmis” başlığı altında on beş âmil zikredilir. Bunlardan dördünün meczumu birdir. Bunlar, emir için olan lâm (لام) , nehy için olan lâ (لا), lem (لم) ve lemmâ (لما)’dır. Diğer on biri ise mâ (ما), mehmâ (مهما), eyne (اينه), ennâ (انا), eyyü (اى), in (ان), men (من), fetâ (فتى) haysümâ (حيثما), izmâ (اذما), izâmâ (اذاما)’dır. :

- 19 Nev‘-i hâmisde kılındı on bişi anuñ merâm
Dördinüñ meczûm birdür on birüñ fi‘leyn tamâm
- 20 *Lâm-ı emr lâ-i nehy lem lemmâ* dört işit
Mâ ‘adâ nazm olunur lutf eyle gel bir hoş iş it
- 21 *Mâ mehmâ eyne ennâ eyyü in mendür* fetâ
Haysümâ izmâ izâmâ on biri harf-i *metâ*

Seyyidî lafzî âmilleri nazmen izah ettikten sonra 22. beyitten itibaren kıyâsî âmilleri anlatmaktadır. Kıyâsî âmillerin dokuz olduğunu, bunlardan birinin *fi‘l-i mutlak* olduğunu ve ismi nasb ve ref ettiği, diğerlerinin *ism-i fâ‘il* *ism-i mef‘ûl*, *sıfat*, *ism-i tafdil* ve *masdar* olduğunu fiil gibi amel ettiğini, yedincisi olan *ism-i muzâf*’ın ismi cer ettiğini, sekizincisinin de *ism-i tâm* olup ismi nasb ettiğini anlatır. Dokuzuncusunun ise fiil manasında olan *heyhâta* olduğunu zikreder:

- 22 Çün kıyâsîdür tokuz gel birce birce kıl beyân
Her birüñ ferdin hem andan eyle a‘mâlin ‘ayân
- 23 *Fi‘l-i mutlak*dur biri naşb ider andan ref’ ider
Ref’ ile tâmdur biri muhtâc olursa naşb ider
- 24 *İsm-i fâ‘il* *ism-i mef‘ûl* u *sıfat* dördüncüsü
İsm-i tafzildür beşinci *masdar* old’altıncısı
- 25 Pes bu mecmû‘ımı aña fi‘l gibi eyler ‘amel

Fi'l her ne hâlde ise öyledür itme cedel

26 Hem yidincisi anuñ *ism-i muzâf*dur cer ider
Sekizinci *ism-i tām*dur şüphe itme naşb ider

27 Ol lafız kim tokuzuncı fehm ola ma'nā-yı fi'l
Cümleden *ba'd*dur biri *heyhāta* da ma'nā-yı fi'l

Seyyidî daha sonra manevi âmiller konusuna geçiş yapar. Bu âmillerin lafızla anlatılmasının güç olduğunu, bunlardan birinin isitkbal manası olan fiil olduğunu, ikincisinin ise mübtedâ ve haberi ref' eden âmil olduğunu belirtir:

28 İki daħı ma'nevî lafz ile ta'bîri muhāl
Lâkin aña gel iki dinmiş durur aña maħāl

29 Biri ol fi'ldür ki ola anda istikbāl-i hāl
Mübtedâ ile haber ikinci yokdur kıl u kâl

Mütercim Seyyidî, 30. beyitte birinci babta anlatılan âmil konusunu tamamladığını ve ikinci bâbı yani ma'mûl konusunu anlatmaya başladığını ifade eder:

30 Bâb-ı evvel çün tamām oldı şürû' it sâniye
Ehl-i insâfa bu nazmum hîç sözüm yok cāniye

33.-45. beyitler arasında *el-Avâmil*'in ikinci konusu olan ma'mûl konusunu ele alan Seyyidî, ma'mûlün yirmi beşinin aslî, geriye kalan beşinin ise aslîye tabi olanlardan ibaret olduğunu ifade edip sonra bunları tek tek nazmen anlatır:

31 Bildürür mâ'mûl-i sâni olma cānî fi't-teba'
Pes yigirmi beşi aslî beşi olmuşdur teba'

Seyyidî ma'mûl bahsini anlatırken birinci kısmı (aslî mamulleri) ikisi umumî ikisi hususî olmak üzere merfû, mansûb, meczûm (isme has) ve mecrû (fiile has) olmak üzere dört neviye ayırır:

34 'Âm olan merfû' manşûb ferdi kaçdur bilinür
İsm-i mecrûr fi'le meczûm hâşdur anda bulunur

Daha sonra merfû' olan mamûlü dokuza mansûb olanı ise on üçe ayırır:

35 Cümleden *merfû'* tokuz *manşûb* on üçdür bil gözüm
Nazm olunur birce birce zabt idüp hoş tut sözüm

Merfû mamûlleri *fâ'il*, *nâ'ib*, *mübtedâ*, *haber*, *ism-i kân*, *âmil*, *nefy için lâ'nın haberi*, *ism-i lâ*, *fiil* dokuz adet olarak sayar. Daha sonra sayıları on üç olan *mansûbu* zikreder. Bunların beşinin ma'mûl olduğunu, diğerlerini ise *hâl*, *mühme*, *müstesnâ*, *haber için olan kân*, *ism-i inne*, *ism-i lâ*, *haber için olan mâ* ve *lâ ve muzari* olarak zikredilir.

- 36 Evvelâ *fâ'il* ikinci *nâ'ib* olmuş bî-başar
*Mübtedâ*dur bil üçüncü oldu dördüncü *haber*

...

Seyyidî mecrûr ma'mûlû ise iki ayırır: İlki *harfî cerle mecrûr* ikinci *izafetle mecrûr*dur:

- 43 Biri meczûm fi'le maḥşûş ikisi mecrûr anuñ
 Bîrisi ism-i muzâf'dur biri ḥarf-i cer anuñ

Birinci ve ikinci bâbı anlattığını ifade eden Seyyidî son olarak üçüncü bâbta i'rab konusunu anlatmıştır. Bilindiği üzere Arapça cümlelerdeki kelimelerin sonlarının değişmesine i'rab denir. İ'rab hareke, harf ile veya hazif ile olur. Seyyidî *harekeleri* ve *nun* ile *vav* harflerini zikrettikten sonra *hazfî* üçe ayırır i'rabın tamamının on olduğunu söyler:

- 46 *Kesredür feḥayla zamme ḥarf* durur nûn ile vây
 Diñle *ḥazf* üçdür velî māḥşûş durur bir ḥoşca şay

- 47 Ferdi on oldu ve lâkin tokuz envâ'ı bunuñ
 Vech-i ḥaşrın diñle añla var ise fehmuñ senüñ

Mütercim sonraki beyitlerde i'rabı tam ve nakıs i'rab olarak ikiye ayırıp örneklerle konuyu detaylandırmıştır:

- 51 Tâmmе olmuşdur maḥal *müfredle cem'i munşarîf*
 Nâkışî şânîye *sâlim* biri ḡayrı *munşarîf*

- 52 Cem'-i müfred munşarîf içün mişâl *câ'e'r-Resûl*
 Nâkış-ı evvel çün Aḥmeddür mişâl ismü'r-Resûl

...

Mütercim son iki beyitte ise âmil konusunu nazmen tamamladığını belirtip her daim işlerinin kolaylaşması için Allah'a dua etmektedir. Tercüme esere başlarken *el-Avâmil*'in müellifi Birgivî'yi meth ettiğini, manzumenin müellifi olan kendisinin de asla utanç görmemesini dileyerek eserini noktalamıştır.

Oldı kâmil nazm-ı 'âmil daḡı ma'mûl u 'amel
 Kıl müyesser yâ İlāhî Seyyid'e her dem 'amel

Medḡ olındı ibtidâda 'ilm ile şāḡib-kitāb
 Şāḡibi manzûm u nāzım görmeye 'aşlā 'itāb

SONUÇ

Arap dilini öğretme maksadıyla Arapça gramer konularını mevzu eden çeşitli gramer kitapları yazılagelmiştir. Bunlar arasında Abdülkâhir el-Cürcânî'nin *el-Avâmil* adlı risalesi ve Birgivî'nin *el-Avâmilü'l-cedîde*'si Osmanlı medreselerinde Arapça öğretiminde en çok okunan Arapça gramer kitapları arasında yerini almıştır. Dili Arapça olan gramer kitapları bu dili öğrenme çabasında olanlara

yardımcı olmak, bilinen bir dil ile öğrenmeyi kolaylaştırmak ve öğrenmenin kalıcılığını sağlamak maksadına yönelik olarak mensur ya da manzum forma aktarılmıştır. Birgivî Mehmed Efendi'nin *el-Avâmil*'ini tercüme edenlerden biri de Seyyidî mahlasını kullanan Seyyid Abdullah Efendi'dir. Mütercimmin didaktik bir eserde olması gereken hususiyeti dikkate alarak Arapça öğrenen kişilere kolaylık sağlaması maksadıyla *el-Avâmil*'i tercüme ederken sade ve anlaşılır bir tercüme yapmaya çalıştığı metinden anlaşılmaktadır. Didaktik eserlerde temel maksadın öğretmek ve faydalı bir metin vücuda getirmek olduğu düşünüldüğünde eserde konunun detaya inmeden genellikle âmillerin isminin zikredilme yolunun tercih edildiği görülmektedir. Seyyidî'nin eserini tercüme ederken önceliğinin estetik kaygı olmadığı düşüncesindeyiz. Ancak bununla beraber manzum metnin ahenk unsurlarından olan vezin ve kafiye konusunda da önemli bir eksik ya da kusurun olmağı da dikkate değerdir. Bu çalışmanın yayımlanması ile manzum Avâmil tercümeleri literatürüne henüz neşri yapılmamış ve tanıtılmamış başka bir tercüme eklenmiş olacaktır ve bu konuda daha sonra yapılacak yeni çalışmalara katkı sunacaktır.

METİN

13b **Manzûme-i Seyyid ‘Abdu’llâh Efendi ‘Ale’l-‘Avâmil³**

Bismi’llâhî’r-raḥmānî’r-raḥîm
[fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün]

- 1 Hâmd ile bed’ oldı bil bu nazm-ı naḥv-i Birgivî
 Hâmd e lâyıkdur kelâmı çok kemâl-i Birgivî
- 2 Seyyidî çokdan hevesdür bilmege ‘ilmin anuñ
 Vire Hâk lutfından ‘ilmin hem daḥı ḥilmin anuñ
- 3 Şol kadar fehm eyledim anuñ kemâlin bi-kuşûr
 ‘İlm ile ‘âmil olanlar aña dirler bî-kuşûr⁴
- 4 Kılletî ‘ilmimle itdüm çok sözine intisâb
 Seyyimâ ḥulḳ baḥşına bildüm ki farzdur iktisâb⁵
- 5 Hâk Te‘âlâ lutf-ı maḥzından kıla ḳabrini nûr
 Ba‘dehû cennetde aña vire ḡilmân_ile ḥûr
- 6 İktifâ it bu maḳamda bu kadar medḥ_ile gel
 Kıl ‘amel her ne didiyse sözlerinden ‘ibret al
- 7 Her ki tâlibdür kemâl i‘râb içün bilsün yüzi
 Fenn-i naḥvîde budur Birgivî’ün el-ḥâk sözi
- 8 Altmış ‘âmil olupdur oldı ma‘mûl otuzı
 Onı i‘râb-ı ‘ameldür bildün icmâlen yüzi
- 9 Cümle ‘âmil üç bölük lafzî kıyâsî ma‘nevî
 Lafzınûñ ḥazẓı lisândur olmaz anda ma‘nevî

³ S2: Manzûme-i Seyyid ‘Abdu’llâh Efendi ‘Ale’l-‘Avâmil

Diğer nüshalardaki başlıklar:

S1, K1, K2, M2, MK1, MK2 nüshaları “besmele” ile başlamaktadır. Eser başlığı yoktur.

M3: Hâzâ Manzûm ‘Avâmil-i Cedîd,

M1: Beyân-ı Mefhûm-ı ‘Avâmil-i Cedîd-i Manzûm

1a: oldı bil bu; oldı bu, K1; olundı bu, M1

3a: bî-kuşûr, bi’l-kuşûr, S2

⁴ Bu mısra K1 nüshasında 5. Beyit sonunda “ihrâc” kaydı ile yazılmış “nüzûl” kaydı ile 3. beyte ilave edilmiştir.

4a: intisâb; ihtisâb, M2; M3

4b: bildüm ki farzdur; farzdur, K1

5a: lutf-ı maḥzından; maḥz-ı lutfından, M1

5a: Hâk Te‘âlâ lutf-ı maḥzından kıla ḳabrini nûr; Hâk Te‘âlâ lutf u maḥzında ḳabrini nûr, K1

5b: cennetde aña; cennetde eger, K1

6a: Kıl ‘amel her ne didi_ise sözlerinden ‘ibret al; Sözlerinden ‘ibret al her ne dirse kıl ‘amel, M1

Bu mısra metin içinde yukarıdaki gibi yazılsa da sayfa kenarında kenarda “Kıl ‘amel her ne didi_ise sözlerinden ‘ibret al” şeklinde yazılarak düzeltilmiştir.

⁵ Bu beyit M1 nüshasında yok.

- 14a 10 Kırk toktuzdur lafzısı toktuz kıyâsî duy sözüm
İki dağı ma'nevî gam çekme icmâldür gözüm

en-nev'ü'l-Evvel: Tecerrü'l-İsm⁶

- 11 İsm-i vâhid cer iden 'âmil yigirmidür işit
Nazm olındı harfî bir bir zabt idüp bir hoş iş it
- 12 *Vā u bā u tā u kāf u lām u rubbe münz u müz*
Fī ilā hattā 'alā hāşā 'adā min 'an halā⁷
- 13 İhtilâfiden durur *keyme* dağı *levlā le'al*
Mā-i istihām zâmîr şart hem lûgat kavm-i 'uqayl

en-Nev'u's-Sânî: Hurûfu'l-müşebbehâtü b'il-fi'li⁸

- 14 İsmi naşb idüp haber ref' eyleyen 'âmil sekiz
Gâflet itme 'âmil-i lafzî olupdur kırk toktuz
- 15 *İnne enne* ile *ke'enne leyte lākin le'al*
Dağı *illā* ile *lādur* 'ilmi gel ehlerinden al

en-Nev'ü's-Sâlis

- 16 Nev'-i sâlis *mā* vü *lādur* naşb iderler bil haber
Dağı ismin ref' ider hem *leyseye* beñzer bular⁹

en-Nev'u'r-Râbi¹⁰

- 17 Naşb iden fi'l-i muzâri' harflerini dört sayar
Bilmeyene diyüvir lûtf eyle gâfletden uyar
- 18 Birisi *key* biri *endür* biri *len* biri *iZen*¹¹
Hasbeten anuñ mişâlin hoşca düzmişdür düzen

en-Nev'u'l-Hâmis

8b: bildün; bilün, M1

10b: icmâldür gözüm; icmâl ey gözüm, M1

⁶ en-nev'ü'l-Evvel Tecerrü'l-İsm; en-nev'ü'l-Evvel Hurûfun Tecerrü'l-ismi vâhid, M1; en-nev'ü'l-Evvel Hurûfu'l-cer, M2; en-nev'ü'l-Evvel Hurûfu'l-cer, M3

⁷ K1 nüshasında âmiller yazılırken altlarına "işim, sıfat, teşbih, tahlil ... gibi" işlevleri de yazılmıştır.

⁸ en-Nev'u's-Sânî Hurûfu'l-müşebbehâtü b'il-fi'li; Nev'ü's-Sânî, S1; Der-Beyân-ı Nev'ü's-Sânî, K1; en-Nev'u's-Sânî, M1, MK1,

11b: bir hoş işit; bir bir işit, M2, M3

14a. eyleyen; iden, M3

14b: 'âmil-i lafzî; lafzî, M1

18b: cümleten S2

⁹ Bu beyit M1 nüshasında yok.

¹⁰ en-Nev'u'r-Râbi': en-Nev'u' ü's-Sâlis, M1

17a: sayar; say, M2, M3

¹¹ Sayfa kenarında "izen"e dair "*İzen*den gel su'al iderseñ diyün her sâ'ile / Cer ider kavî-i kâ'ile cer ider fi'l-i fâ'ile" şeklinde not yazılmıştır.

19 Nev'-i hâmisde kılındı on bişi anuñ merām
Dördinüñ meczûm birdür on birüñ fi'leyn tamām

20 *Lām-ı emr lā-i nehy lem lemmā* dört işit
Mā 'adā nazm olunur luṭf eyle gel bir hoş iş it

21 *Mā mehmā eyne ennā eyyü in mendür fetā*
Ḥayşümā izmā izāmā on biri ḥarf-i *metā*

Fî-Beyân-ı 'Âmil-i Kıyâsiyye¹²

22 Çün kıyâsîdür toḡuz gel birce birce kıl beyân
Her birüñ ferdin hem andan eyle a'mâlin 'ayân

23 *Fi'l-i muṭlaḡdur* biri naşb ider andan ref' ider
Ref' ile tāmdu biri muḥtâc olursa naşb ider

24 *İsm-i fā'il ism-i mef'ûl u sıfat* dördüncüsü
İsm-i tafzîldür beşinci *maşdar* old'altıncısı

14b 25 Pes bu mecmû'ını aña fi'l gibi eyler 'amel
Fi'l her ne hâlde ise öyledür itme cedel¹³

26 Hem yidincisi anuñ *ism-i muzâf*dur cer ider
Sekizinci *ism-i tāmdu* şüphe itme naşb ider

27 Ol lafız kim toḡuzuncı fehm ola ma'nâ-yı fi'l
Cümleden *ba'ddur* biri *heyhâta* da ma'nâ-yı fi'l

fî-Beyân-ı 'Âmil-i Ma'nevî¹⁴

28 İki daḡı ma'nevî lafz ile ta'bîri muḥâl
Lâkin aña gel iki dinmiş durur aña maḡâl

29 Biri ol fi'ldür ki ola anda istikbâl-i hâl
Mübtedâ ile ḡaber ikinci yokdur kıl u kâl

18a: biri *endür*; biri *en*, M1

18b: Ḥasbeten; cenneten, M1, S1, K1, K2, MK1, MK2; cümleten; S2,

21b: ḡarf-i *metā*; zarf-ı *metā*, M2, M3

¹² Fî-Beyân-ı 'Âmil-i Kıyâsiyye; En-Nev'ü's-sâdis, M2, M3

22a: kıl beyân, kıl 'ayân

22b: birüñ ferdin; birünün ferdin, S1, S2, K1, K2, M2, M3

¹³ Bu beyit S1, K1, K2, M1, M2, MK1, MK2 nüshalarında yok.

19b: fi'li tamām; fi'lin tamām, S1

20b: nazm olunur; nazm olunsun, K1

21b: ḡarf-i *metā*; zarf-ı *metā*, M2, M3

23b: Ref' ile tāmdu biri; Biri fi'le tāmdu biri, K1

22b: Her birünün ferdini; Her birüñ ferdin, S1

27a: toḡuzuncı, toḡuzuncısı, M2, M3

28b: dinmiş durur aña, dinmişdür aña, M3

¹⁴ Fî-Beyân-ı 'Âmil-i Ma'nevî; En-Nev'ü's-sâbi', M2, M3

el-bābu's-Şānī: fi'l-Ma'mūl¹⁵

- 30 Bāb-ı evvel çün tamām oldu şürū' it şāniye
Ehl-i insāfa bu nazmum hîç sözüm yok cāniye
- 31 Bildürür mā'mūl-i şānī olma cānī fi't-teba'
Pes yigirmi beşi aşı beşi olmışdur teba'
- 32 Birce birce her biri nazm olunur çekme elem
'Avn-i Bārī yār olursa durmaya dā'im kalem

eḍ-Ḍarbu'l-Evvel: Erba'atu Envā' Ve Maṣṣūbun ve Mecerūrur Meczūm¹⁶

- 33 Ḍarb-ı evvel dört nev'dür lîk 'āmdur ikisi
Bulunur ol cümlede maḥṣūşdur anuñ ikisi
- 34 'Ām olan merfū' maṣṣūb ferdi kaçdur bilinür
İsme mecerūr fi'le meczūm ḥāşdur anda bulunur

en-Nev'ü'l- Evvel: Fe Tis'atün¹⁷

- 35 Cümleden merfū' tokuz maṣṣūb on üçdür bil gözüm
Nazm olunur birce birce zabṭ idüp hoş tut sözüm
- 36 Evvelā fā'il ikinci nā'ib olmuş bī-başar
Mübtedādur bil üçünci oldu dördünci haber
- 37 İsm-i kānedür beşinci nākışa oldu mişāl
Sekiz 'āmil çün haber altıncısıdur fi'l-mişāl
- 38 Nefy-i cins içün olan lāya haber yidincisi
İsm-i mālādur sekiz fi'l oldu tokuzuncısı

Ve emme'l-Manṣūb fe-Selāsetü 'Aşer

- 39 Pes daḥı ma'mūl olan maṣṣūb on üçdür bī-cidāl
Beşi ma'mūl oldu anuñ oldu altıncısı ḥāl¹⁸
- 15a 40 Mübheme temyîz yidinci oldu müşteşnā sekiz
Kāne bābı içün haber olmuş durur aña tokuz

¹⁵ El-bābü's-Şānī fi'l-Ma'mūl; En-Nev'ü's-sāmin, M2, M3

30b: bu nazmum, bu nazm, M1

31a: fi't-teba', bi't-teba', M1

32b: dā'im kalem; yaza kalem, M1

¹⁶ eḍ-Ḍarbu'l-Evvel Erba'atü Envā'un ve Maṣṣūbun ve Mecerūrur Meczūm; eḍ-Ḍarbu'l-Evvel Erba'atü Envā', M2, M3; eḍ-Ḍarbu'l-Evvelü Envā'u Erba'atun: Merfū' Maṣṣūb Mecerūrur Meczūm, M1

34a: ferdi kaçdur bilinür; - M2, M3

34a: ferdi kaçdur bilinür; her ferdi bilinür, M1

¹⁷ en-Nev'ü'l- Evvel fe Tis'atün; en-Nev'ü'l- Evvel, M1, M2, M3

38a: Nefy-i cins içün; Nefy içün, M2, M3

¹⁸ 39b: Beşi ma'mūl oldu anuñ oldu altıncısı ḥāl: Beşi ma'mūl oldu anuñ altıncısı ḥāl, K1

41 İsm-i *innedür* onuncı on birinci ism ü *lā*
On ikincisi olan aḥbār durur *lemmā* vü *lā*

42 On üçüncü ol muzārî'dür nevāşib naşb ide
İki nev'i kaldı **Seyyid** nazma nefsuñ naşb ide

Ve Emme'l-mecrūr fe-İsnāni ve'l- meczūm fe-Vāhidün¹⁹

43 Biri meczūm fi'le maḥşūş ikisi mecrūr anuñ
Birisi ism-i muzāfdur biri ḥarf-i cer anuñ

eḍ-Ḍarbu's-Sānī: Ḥamsetün

44 Pes daḥı teb'an olan ma'mūldur gel aşla kat
'Aṭf u te'kīd-i bedel 'aṭf-ı beyān ile sıfat

El-bābu's-Sāliḡ: fi'l-İ'rāb Ve hüve immā Ḥareke ev Ḥarf ev Ḥazf²⁰

45 Bāb-ı evvel bāb-ı sānī oldu çün eyle merām
Geldi nevbet sālīse ol bildürür on yüz tamām

46 *Kesredür feḥayla zamme ḥarf* durur nūn ile vāy
Diñle *ḥazf* üçdür velī māḥşūş durur bir hoşca şay

47 Ferdi on oldu ve lākin toḡuz envā'ı bunuñ
Vech-i ḥaşrın diñle añla var ise fehmuñ senüñ

Ve Envā'ü'l-Mu'reb Tis'atün²¹

48 Dört vecihden ḥālī olmaz mu'reb envā'ın işit
Maḥz-ı ḥarf u maḥz-ı a'cām isme muḥtaşdur işit

49 Ḥazf-i a'cām fi'le maḥşūş ḥazf-i ḥarf daḥı añ
Kaldı ancak şübhesizce herbirin bilmek saña

Ellezine İhtişān li'l-İsm²²

50 Ol ki a'cām ile ḥarf ile anuñ her biri üç
Dördü nākışdur anuñ tām ikisi yok şüphe hīç

¹⁹ Ve Emme'l-mecrūru: feḡnāni ve'l-mecrūru fe-vāhidün; Ve Emme'l-mecrūru: feḡnāni, M2, M3

²⁰ El-bābu's-Sāliḡ fi'l-İ'rābi: Ve Hüve Emmā Ḥareketün ev Ḥarf ev Ḥazf; El-bābu's-Sālis fi'l-İ'rābi: ve hüve immā Ḥareke ev Ḥarf ev Ḥazf; El-bābu's-Sāliḡ fi'l-İ'rābi, M2, M3

²¹ Ve Envā'ü'l-Mu'reb Tis'atün; Ve Envā'ü'l-Mu'reb, M3, MK1.

45b: ol bildürür on yüz tamām; ol yüz daḥı ola tamām; M1

46b: Diñle *ḥazf* üçdür velī māḥşūş durur bir hoşca şay; Diñle *ḥazf* üçdür velī bir hoşca şay, S1; Diñle *ḥazrfi* üçdür velī bir hoşca şayar, MK1

47b: Vech-i ḥaşrın diñle; Vech-i ḥaşrdan añla, M1; Vech-i ḥaşruñ diñle, M3

48a: Dört vecihden ḥālī olmaz, Dört vecihden olamaz, M1

48b: ḥarf, ḥurūf, M3

49b: herbirin bilmek; herbirin sence bilmek, M3

²² Ellezine ihtişāni li'l-ismi: Ellezine İhtişāni li'l-İsm, S1

50a: Ol ki a'cām ile ḥarf ile; Ola ki a'cām ḥarf ile, M1

el-Evvel: İmmā Tāmmu'l-İ'rāb

- 51 Tāmmе olmuşdur maḥal müfredle cem'i munşarîf
Nāķış-ı şānīye sālīm biri ğayr-ı munşarîf
- 52 Cem'-i müfred munşarîf için mişāl cā'e'r-Resūl
Nāķış-ı evvel çün Aḥmeddür mişāl ismü'r-Resūl
- 53 Nāķış-ı şānī mişālın ister iseñ ol le'āt
Kār-ı Aḥmed mu'cizātün mu'cizātin mu'cizāt
- 54 Līk maḥmūl cerr u naşba ola ğayr-ı munşarîf
Naşb-ı cerre sālīm ola mā-'adādan inşarîf

eş-Sānī: Mine'l-vechi'l-erba'a ve hüve'l-ḥarf²³

- 15b 55 Oldı bil esmā'-i sitte ḥarf ile tāmme maḥal
Ref'e vāv u naşba elf u cerre yā oldı maḥal
- 56 Nāķışa cem'-i müzekker mişl-i 'işrūn hem ulu
Ref'e vāv u naşb-ı cerre yā 'alāmet fakbilū
- 57 Şānīye oldı bil mişāl teşniye işnān gelen
Ref'ine elf old'işāret naşb u cerri yā ilen
- 58 Evvelün diñle mişālın geldi cā'e'l-mürselīn
Naşb u cer olsa maķām sen aña dirseñ mürselīn

eş-Sālis: Mine'l-Vechi'l-erba'a hüve'l-ḥazfū'l-maḥz²⁴

- 59 Dört vecihden vech-i sālīs tām kışmın oldı ol
Nāķış-ı olmadı anuñ cümle tāmmen geldi ol
- 60 Ref'e zämme fetḥa cezme ḥazf a'cām olan
Ol muzāri' āḥirinde ḥarf-i 'illet olmayan
- 61 Ref'e zämme naşba fetḥa cezme ḥazf āḥir olan
Ol muzāri'dür ki zabt it āḥiri ma'mūl olan
- 62 *Ḳul nuḥibbū en neşfa' hem daḥı lem nuḥrim mişāl*
Şāniyen lem yerminā en ya'füvenā ned'ū mişāl

el-Vechü'r-Rābi': Hüve'l-ḥarfı ma'a'l-ḥazf²⁵

²³ eş-Sānī: Mine'l-vechi'l-erba'i ve hüve'l-ḥarf; eş-Sānī: Mine'l-vechi'l-erba'i, M2, M3; eş-Sānī: Mine'l-vechi'l-erba'i ve hüve'l-ḥurūf, M1
55a: oldı bil; oldı, M3
55b: Ref'e vāv u naşba elf; Ref' u naşba elf, M1

²⁴ eş-Sānī: Mine'l-vechi'l-erba'a ve hüve'l-ḥarf; eş-Sālisü mine'l-vechi'l-erba'i; M2, M3
59b: cümle tāmmen, cümlesi tām, M1
60a: ḥazf a'cām olan; ḥazf olan, M2
60b: Ref'e zämme fetḥa cezme ḥazf a'cām olan; Ref'e naşba fetḥa cezme ḥazf a'cām olan, M1
61a: ḥazf āḥir olan; ḥarf āḥir olan, M

²⁵ el-vechü'r-Rābi'u hüve'l-ḥarfı ma'a'l-ḥazf; El-vechü'r-Rābi'u, M2, M3

- 63 Dört vecihden vech-i râbi' nâkış old' olmaz tamām
Hâzî-i *nûn* dinmişdür aña cümlesi oldı tamām
- 64 Teşniye olan muzâri' oldı bil aña maḥāl
Ref'ine nûndur 'alâmet cezme naşba ḥazf muḥāl
- 65 Evliyâ 'âlim şefâ'at eylese di *yeşfi'ân*
Kıl recâ *en yeşf'â* pes düşdi *nûn-ı yeşfe'ân*
- 66 İt tazarru' daḥı di *lem yu'riżā 'annā* İlâh
Seyyidi²⁶ i' rāz-ı fikr it gice gündüz eyle āh

Şümme'l-İ'râb 'alâ şelâseti envâ': Lafzî ve takdîrî ve maḥallî²⁷

- 67 Daḥı var i'râbuñ üç ismi anı zabt eyle gel
Biri lafzî bir takdîrî biri anuñ maḥal
- 68 Oldı kâmil nazm-ı 'âmil daḥı ma'mûl u 'amel
Kıl müyesser yâ İlâhî Seyyid'e her dem 'amel
- 69 Medḥ olındı ibtidâda 'ilm_ile şâhib-kitâb
Şâhibi manzûm u nâzım görmeye 'aşlâ 'itâb

Temmet bi-'avni'llâhi'l-melikü'l-Vehhâb 'alâ yud'afu'l-'ubbâd bi-ḥamdi ibnü Aḳmed'ül-Aḳkhişarî.

'Afâ 'anhumü'l-Bârî. fî yemi'l-cum'ati. fî 23 Muharrem 1325 fî medrese-i ḥash'âce (M2)

Temmet bi-'avni'llâhi'l-melikü'l-Vehhâb 'alâ yud'afu'l-'ubbâd bi-ḥamdi ibnü Aḳmed'ül-Aḳkhişarî.

'Afâ 'anhumü'l-Bârî. fî 6 Şa'bân 1314. fî medrese-i ḥash'âce (M3)

Fî beyân-ı bâṭınu'l-ḳalb

Aḡardı cümle hep ḳara ḳılup aḡına bed u çâre
Tedârük üzre olmaz iseñ liyâḳat bulunur nâra

Lisândur öle mi ḳalbüñ ḳasâvetden 'adûl itmiş
Gel inşâf eyle ey Seyyid teveccüh eyle ḥoş ḳâra

Ketebe fî beldeti medîne-i Bor-ı Żürî? min üstâd-ı Fâzıl Kemâl Efendi 'aleyhi rahmetü'l-Bârî. Fî 28

Safer 1293 (K1)

Ḥudâ-yı lem yezel ḳılmaya bir 'abdüñ her umûrunda
Veḳad tetimmü'l-kitâb bi-'avni'llâhi'l-melikü'l-Vehhâb

²⁶ Seyyidi: Seyyid, K1

66a: İt tazarru', Kıl tazarru, M3

66b: fikr it; zikr it, M1

²⁷ Tetimmü'l-İ'râb 'alâ şelâseti envâ' lafzî ve takdîrî ve maḥallî; Tetimmü'l-İ'râb 'alâ şelâseti envâ' in etimmü, M1; Şümme'l-İ'râb 'alâ şelâseti envâ' in, M3

68b: her dem, hemdem, M1

Müfred

Hayra yazsun şerrini anuñ Kirāmen Kātibīn
Kim du'ādan yād ider iş bu haṭuñ kātibin

Ferağa minhu kalemü kātibihi'l-fakīri ilā-Rabbihil-ğaniyy'il-ḳadīr *celle şānuhū* vesata'a burhānehū el-Mehdi bin Ḥalil bin Muştafā ğafera lehüm ve 'an esātizihim 'afā bi-ḥürmeti Muḥammedini'l-Muştafā 'aleyhi ālāfū'ş-şalavāt (M1)

KAYNAKÇA

Adıgüzel, Mikail. (2001). *Avamil Mefhumu ve İrabı*. Yasin Yayinevi.

Akbal, Rahime. (1996). *Avâmil'in İzahı*. Enes Kitabevi.

Alagöz Hocaoglu, Kadriye. (2022). "Manzum Şerh-i Avâmil (Celâl/Celâli)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/manzum-serh-i-avamil-celal-celali>. [Erişim tarihi: 04.07.2025].

Alak, Musa. (2002). *Avamil Risalesi-Avamil ve Tercümesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Arslan Mehmet Ali. (2015). *Avamilü'i-Cürcani, İmam Abdulkahir Cürcani, Avamilü'l Birgivi, İmam Birgivi (Arapça-Türkçe) Tercüme ve Dipnotlar*. Seyda Yayınları.

Arslan, Mehmet. (2002). "Klasik Türk Edebiyatı manzum didaktik eserlerinden bir örnek: manzum Avâmil". *Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri*, (2): 5-39.

Ayçiçeği, Bünyamin. (2022). Tokatlı Abdüllatif Sıhhatî'nin (ö. 1692-93) Manzum 'Avâmil Tercümesi. Tokat Sempozyumu V, Bildiriler II. c.2 14-15-16 Ekim 2022: 480-490, Tokat. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yayınları.

Aydın, Zeycan. (2012). *Avâmil Tercümesi*: Ahıska Yayinevi.

Babaarslan, Giyasi. (2022). "Bir Mahbûba Sevb-i Cedîd Giydirmek: Erzurumlu Rahmî'nin Manzum Avâmil Tercümesi". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 29 (29): 310-330.

Bardakçı, Ramazan. (2022). "Manzûme-i Mefhûme-i Binâ (Kazım Paşa)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/manzume-i-mefhume-i-bina-kazim-pasa-tees-1838>. [Erişim tarihi: 10 Haziran 2025].

Çiftçi Muhammed H. (2023). *Avâmil, İmam Birgivi*: Ensar Neşriyat.

Donuk, Suat (2019). "Bursa Enarlı Zaviyesi Şeyhi Seyyid Mehmed Efendi ve Manzum Hac Menâzilnâmesi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28: 123-169.

- Durmuş, İsmail. (1991), “el-Avâmilü'l-Mie”. *İslam Ansiklopedisi*. C.4. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.106-107.
- Eke, Uçan, Nagehan & Dandan, Ermiş (2022). “Telif-Tercüme Meselesi: Abdullah Seyyidî'nin Şifâ-i Kulub'u Mehmet Birgivî Efendi'nin Tarikat-i Muhammediyyesi'nin Bir Tercümesi Midir?”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 28 (28): 123-153.
- Erkal, Abdulkadir. (2021). “Avâmil-i Atika” (Rahmî, Abdurrahim Efendi). *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/avamil-i-atika>. [Erişim tarihi: 04.07.2025].
- Erkan, Arif. (ty.). *Açıklamalı Avâmil ve İzhar*. Sağlam Yayınevi.
- Güneş, Murat. (2013). *Manastırlı Celâl Bey Dîvânı: İnceleme-Metin*. Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/kadizadeliler> Erişim Tarihi: 14.07.2025.
- <https://lugatim.com/> [Erişim tarihi: 20.06.2025].
- İbrahim Cudi Efendi, Hüseyin Hıfzi. (ty.). *Suallî-Cevaplı Tahlillî Avamil Tercemesi*. Hanifiyye Kitabevi.
- Kaçar, Mücahit (2018). “Kadıızâdelilerin Din ve Ahlâk Anlayışını Yansıtan Bir Eser: Seyyidî'nin Şifâ-i Kulüb'u”. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2: 77-96.
- Kiraz, Seydi. (2020) “Konyalı Seyyid Mehmed Efendi'nin Manzum Menâsik-i Hacc'ı, *Külliyat: Osmanlı Araştırmaları Dergisi*”. 10: 1-21.
- Koyuncu, Fatih. & Babaarslan, Giyasi. (2024). “İskeçeli Mîr-i Alem-Zâde Rifat'ın Bilinmeyen Bir Eseri: Manzum Avâmil Tercümesi”. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 7 (2): 845-873.
- Koyuncu, Fatih. (2022). “Türkçe Avâmil Tuhfesi (Mehmed Hayri Bey)”. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/turkce-avamil-tuhfesi-mehmed-hayri-bey>. [Erişim tarihi: 04.07.2025].
- Omay, Muhammed. (1994). *Yeni ve İlaveli Avâmil Tercümesi*. İstanbul: Kendi Yayını.
- Özcan, Gülsüm. (2013) *Manzûme-i Akâid-i Seyyidî (İnceleme-Tenkitli Metin- Sözlük-Dizin)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Fatih Üniversitesi.
- Seven, Zehra. (ty.). *Avamil Tercümesi Açıklamalı Nahiv Kitabı*. İstanbul: Kitap Kalbi Yayıncılık.
- Seyyidî, *Şifâ-i Kulûb*, Süleymaniye Kütüphanesi Çelebi Abdullah Bölümü, No. 387/1.
- Söylemez, İdris. (2020) “Konyalı Seyyid Mehmed Efendi'nin Dinî Manzumeleri”. *Külliyat: Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 12: 35-48.

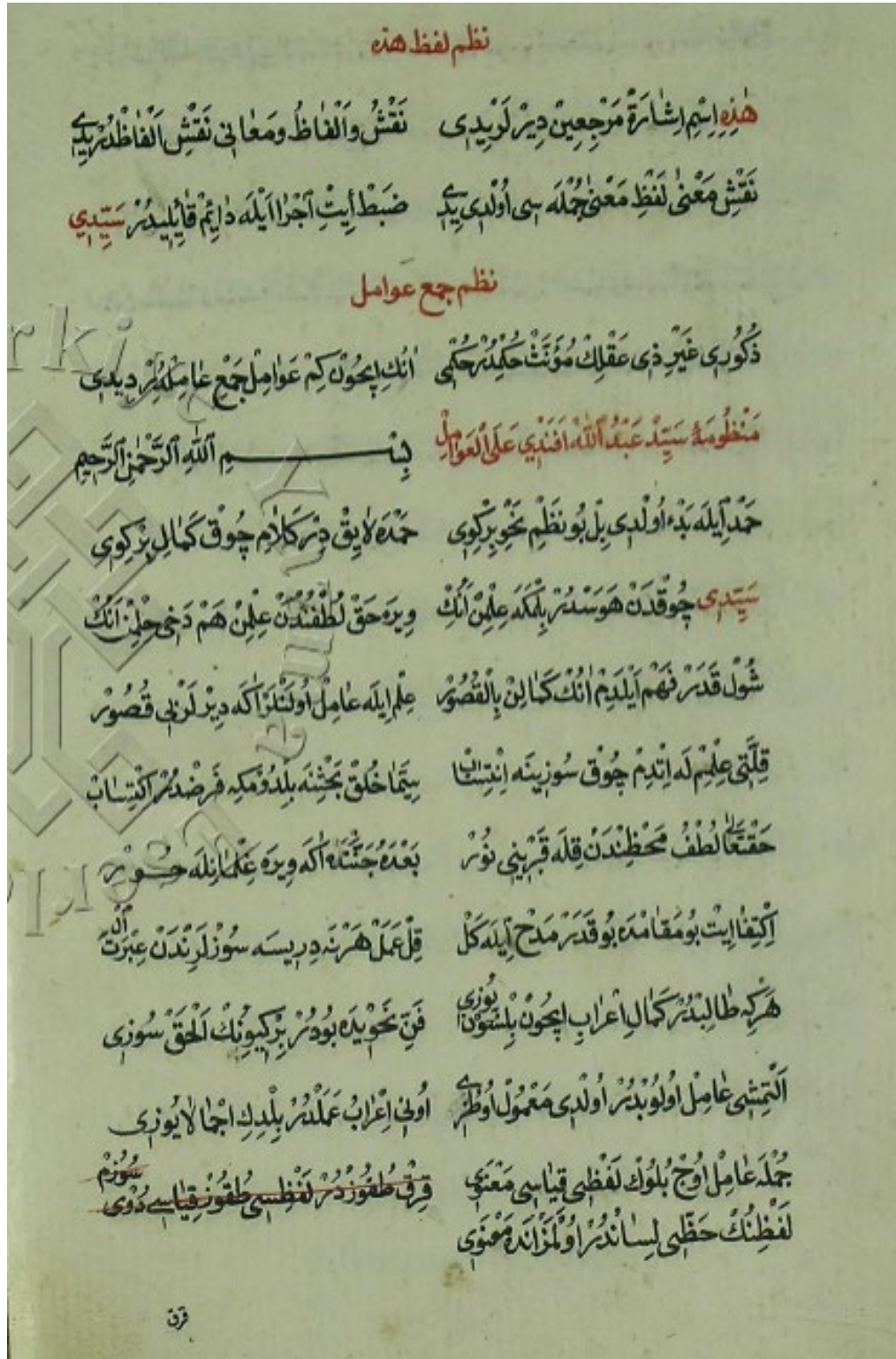
- Söylemez, İdris. (2021). “Larendeli Şânî'nin Manzum Avâmil Adlı Eseri”. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (2): 333-376.
- Şahin Seyyid Ahmet (1963). *İzahlı Avâmil Tercümesi (Arapça Metni ile Birlikte)*. Ankara: Sesimiz Neşriyat.
- Yanık, Nevzat H. & Çögenli, M. Sadi (1997). *Avamil ve Tercümesi*. Erzurum: Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları.
- Yaşar, İsmail (2024). *Avâmil Tercümesi ve Şerhi*. Kitap Kalbi Yayıncılık.
- Yılmaz, Kübra & Yılmaz Oğuz (2021). “Birgivî'nin el-Avâmîl'ine Yapılan Manzûm Tercümeler” *Balıkesirli Bir İslam Âlimi İmam Birgivî*, Mehmet Bayyigit vd. (Ed.), C.3, İstanbul: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kent Arşivi Yay. 329-344.

EKLER

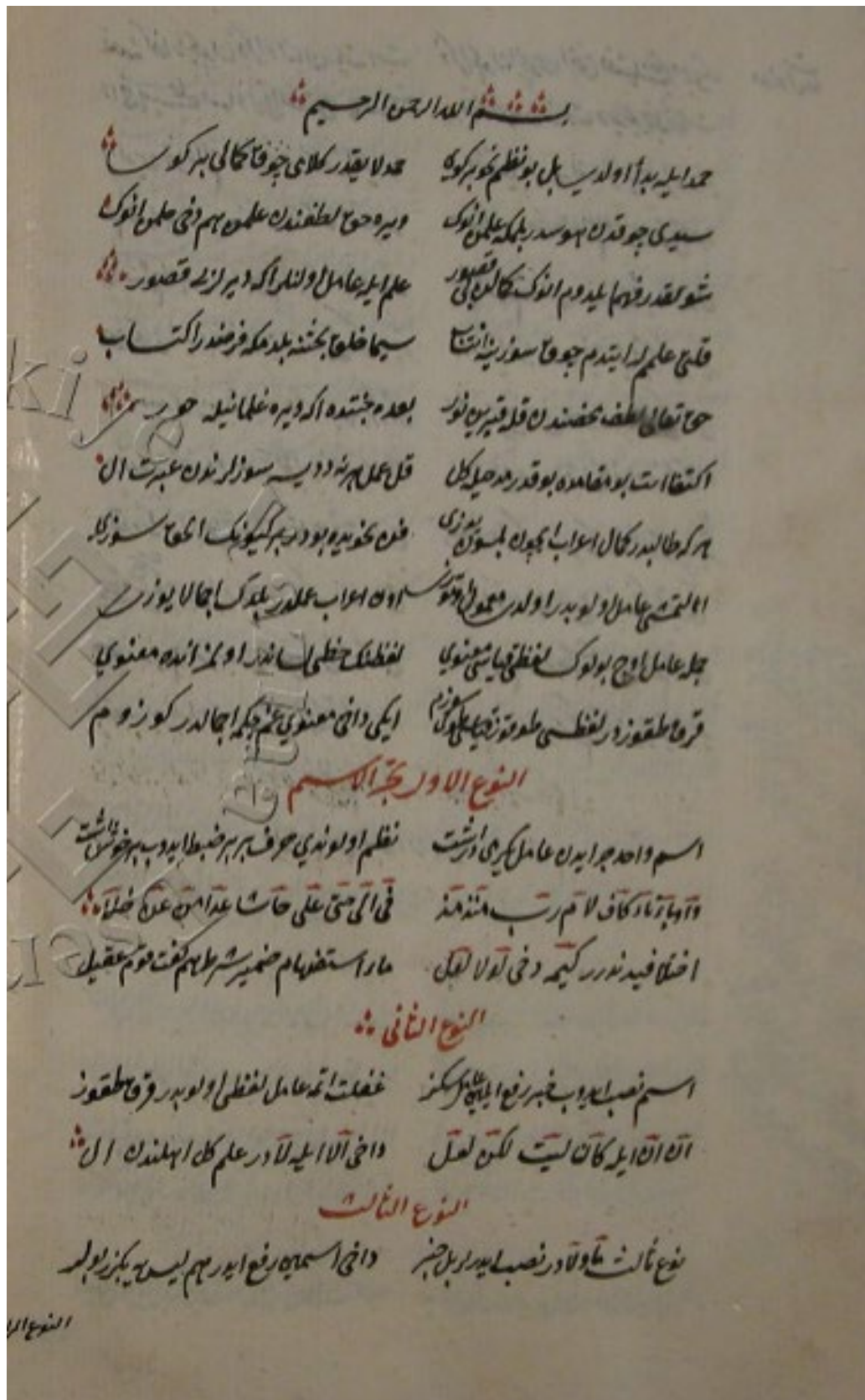
Nüshaların İlk Sayfalarının Dijital Görüntüleri

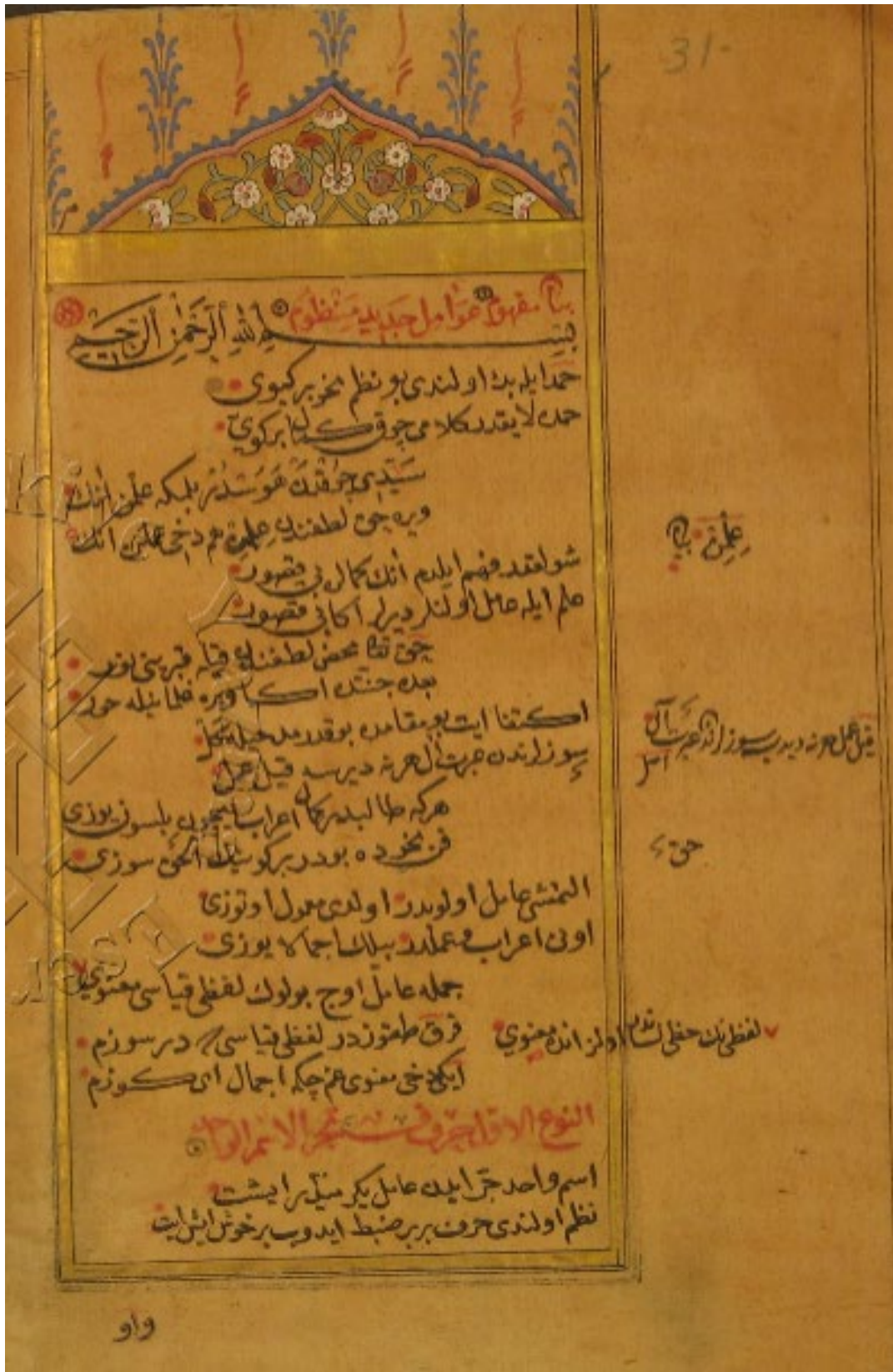
1) Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Nuri Arlasez / 00058-003 (40b)

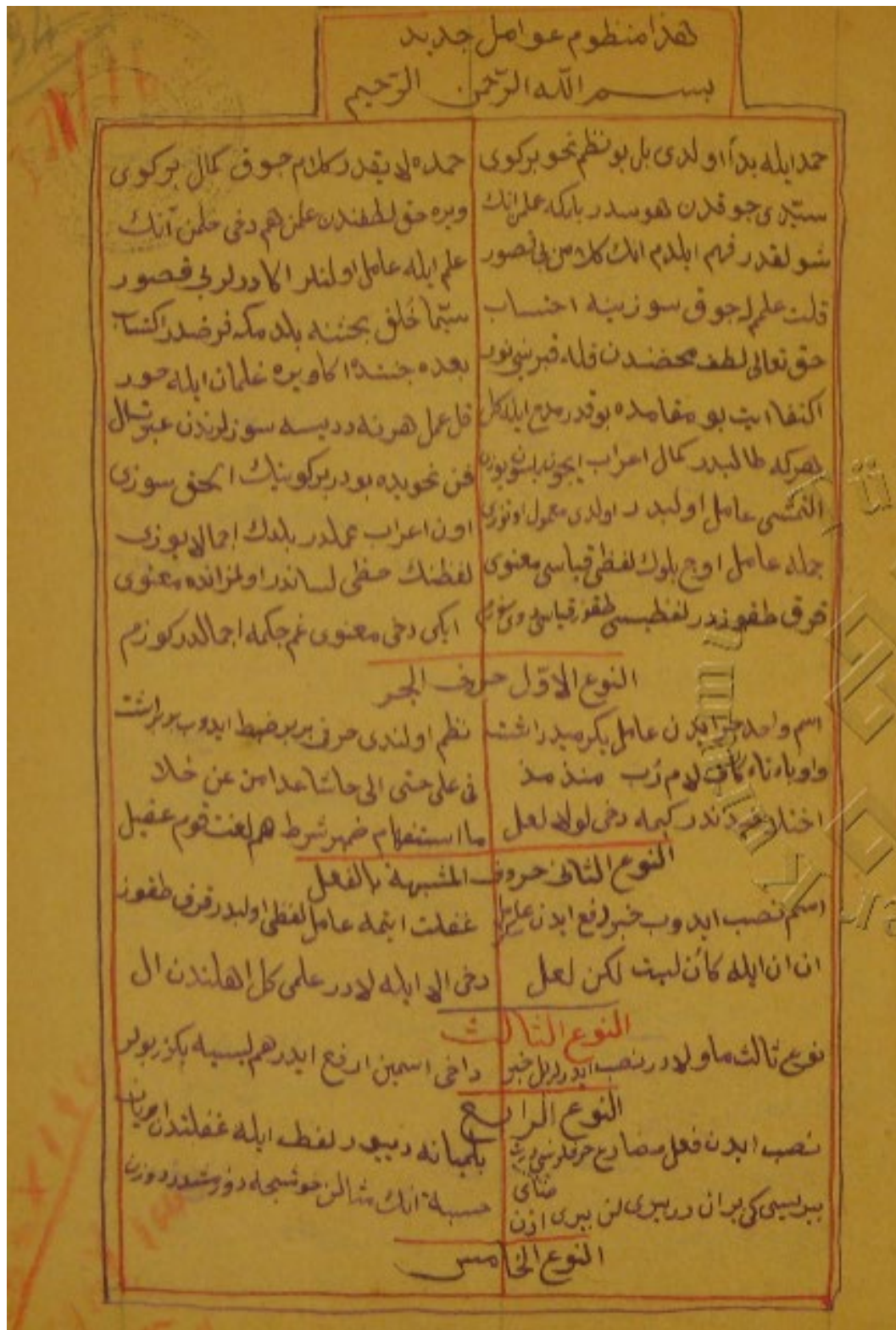
2) Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi / Fatih / 05059-003 (13b)

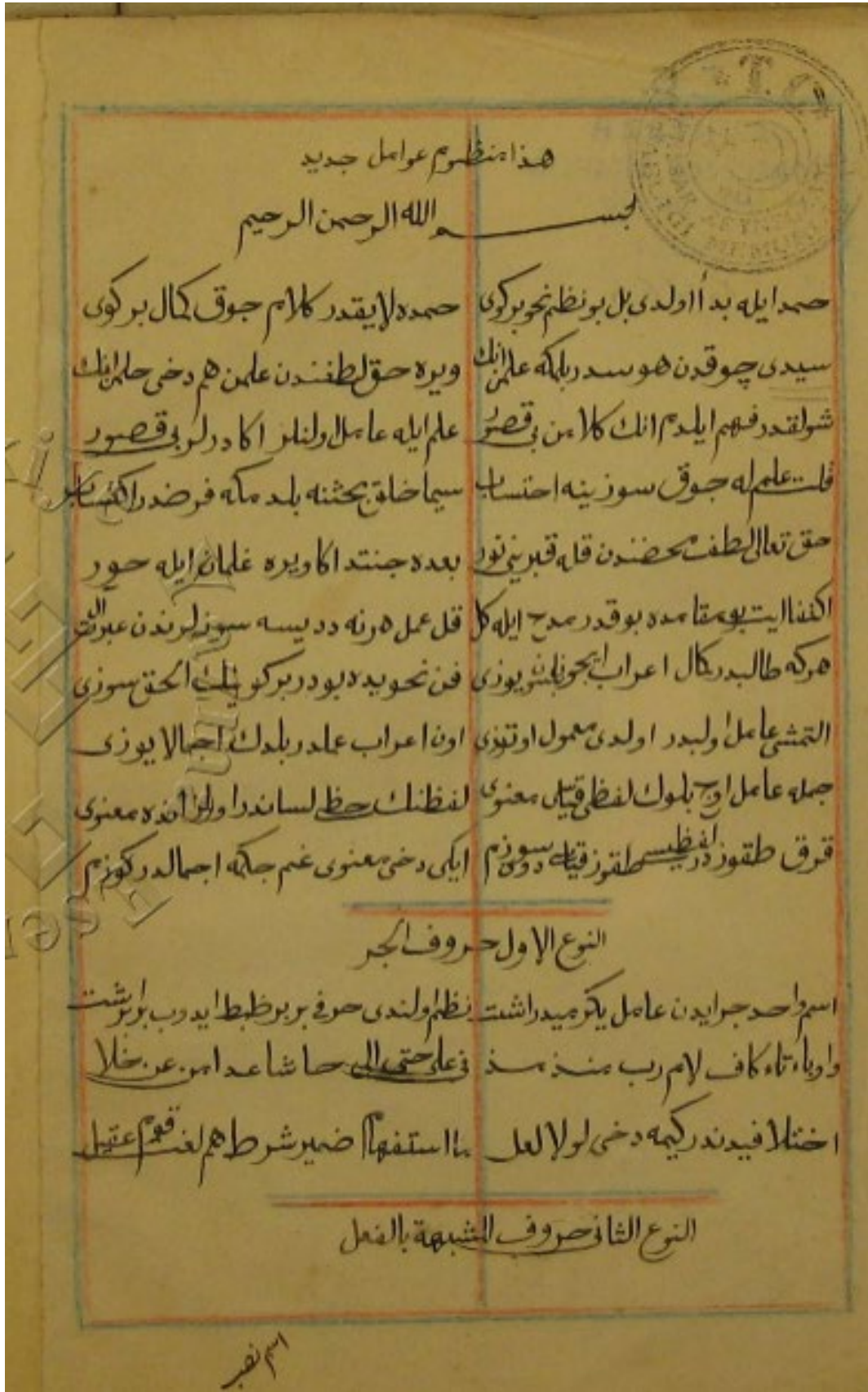
4) Konya Bölge Yazma Eserler / BY00001253/2 (89a)

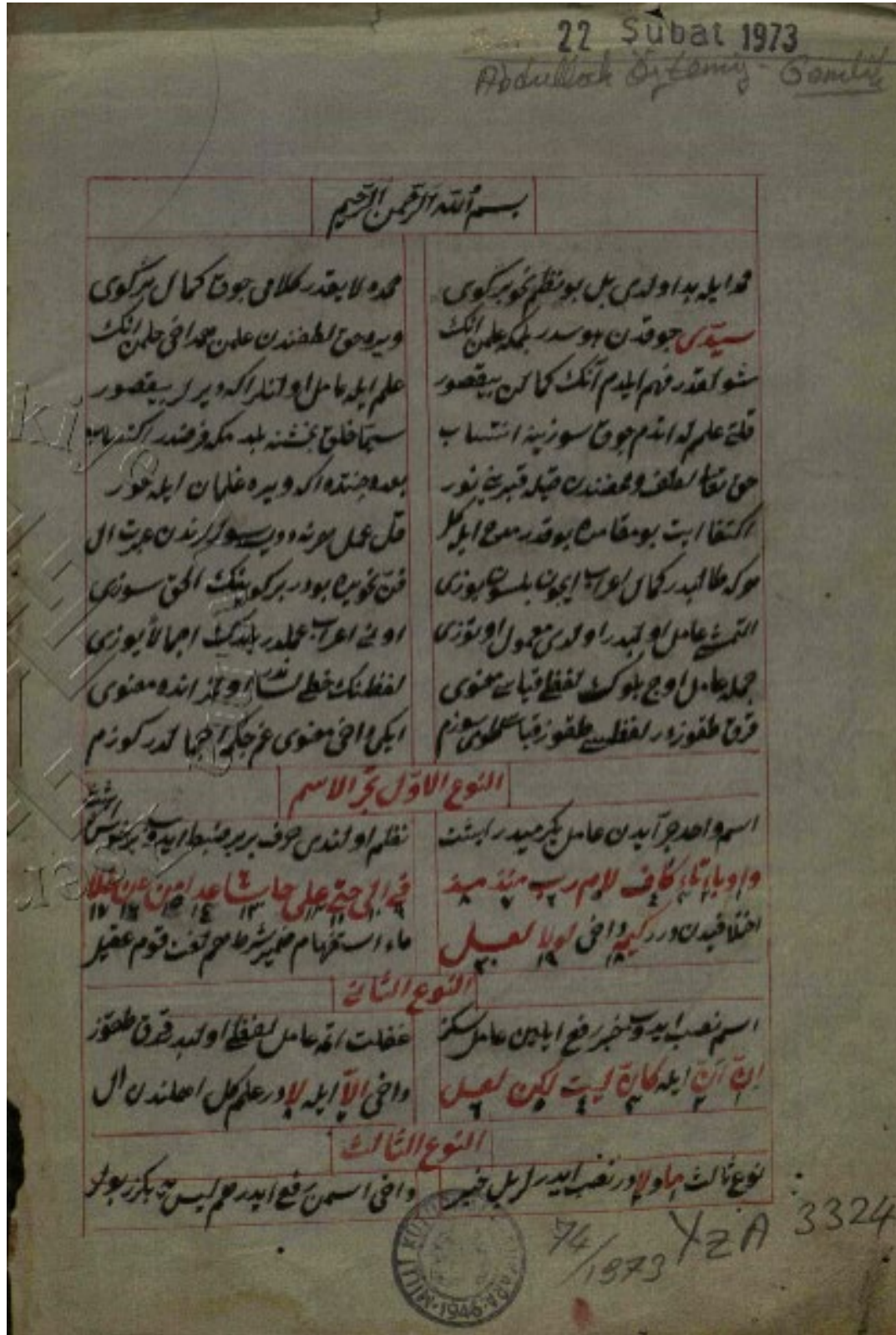
5) Manisa İl Halk Kütüphanesi / 5679/2 (37b)

6) Manisa Akhisar Zeynelzade / 5836/15 (94a)

7) Akhisar Zeynelzade / 5865 (1b)

8) Milli Kütüphane Yazmalar / 06 Mil Yz A 3324 (1b)

9) Milli Kütüphane Yazmalar / 06 Mil Yz A 8205/3 (32b)